

**Комунальний заклад
Львівської обласної ради
«Львівська обласна універсальна
наукова бібліотека»**

ДІАЛОГ КУЛЬТУР: УКРАЇНСЬКО-ЧЕСЬКІ ЛІТЕРАТУРНІ ВЗАЄМИНИ

матеріали наукового семінару

Львів – 2020

УДК 821.09(477+437.3)

Д 44

Діалог культур: українсько-чеські літературні взаємини
[Текст] : матеріали наук. семінару / упоряд. О. Лук'яненко; наук.
ред. І. Сварник; ЛОУНБ. – Львів, 2020. – 60 с.

Упорядник О. Лук'яненко

Науковий редактор І. Сварник

© ЛОУНБ, 2020

Передмова

Значні здобутки львівських дослідників і перекладачів-богемістів кінця ХХ – початку ХХІ ст. викликали необхідність провести науковий семінар «Діалог культур: українсько-чеські літературні взаємини», який відбувся 24 жовтня 2019 року у відділі літератури іноземними мовами ім. Омеляна Масляка. Крім того, семінар став доброю нагодою вшанувати пам'ять відомого чеського україніста, етнографа, дослідника фольклору Галичини Франтішека Ржегоржа (1857-1899) з приводу 120-річчя від дня його смерті. Варто зазначити, що у жовтні 2017 року, до 160-річчя від дня народження ученого, в Музеї етнографії та художнього промислу у Львові відбулася Міжнародна наукова конференція «Дала нам Чехія чоловіка з золотим серцем», співорганізаторами якої були Інститут народознавства НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка, Українсько-чеське товариство ім. Франтішека Ржегоржа, Художньо-меморіальний музей Устияновичів та Всеукраїнська громадська організація «Союз українок».

У вересні 2018 р. наукова співробітниця Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника Маргарита Кривенко дослідила зібрану в Галичині чеським дослідником українську книжкову колекцію (понад 2 тис. томів), яка нині зберігається в Бібліотеці національного музею Праги. Про це вона докладно розповіла на семінарі, проілюструвавши світлинами, зробленими під час наукового відрядження до Чеської Республіки.

Зі вступним словом на семінарі виступив директор ЛОУНБ Іван Сварник. Він розповів про зв'язки українських і чеських науковців ХІХ-ХХ ст., зокрема про перебування М. Грушевського в Празі та про листи Ф. Ржегоржа, проаналізувавши архівні документи з фондів НТШ, К. Студинського, М. Мочульського та редакції «Літературно-наукового вістника», які сьогодні зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у Львові.

Для якнайповнішого висвітлення тематики зустрічі була доречною розповідь директора музею Устияновичів Наталії Смоляної про кімнату Франтішека Ржегоржа в селі Вовків Пустомитівського району на Львівщині, де якийсь час проживав чеський дослідник.

На семінарі було розглянуто діяльність та проаналізовано науковий доробок львівських богемістів: професора ЛНУ ім. І. Франка, дослідника слов'янських літератур Володимира Моторного (1929-2015), а також українського літературознавця, бібліографа, завідувача відділу літератури іноземними мовами ЛДОУНБ Івана Лозинського (1927-1992).

Пізнавальною була інформація про українські переклади і перекладачів, зокрема про антологію «Чеська поезія» (Київ, 1964) за редакцією Г. Кочура та М. Рильського, де є переклади І. Франка, Г. Кочура, М. Рильського, І. Лукаша, П. Тичини, М. Бажана, І. Світличного, Р. Лубківського, В. Лучука, Є. Дроб'язка, та сучасні переклади учасниці семінару асистентки кафедри слов'янської філології ім. проф. Іларіона Свенціцького ЛНУ ім. Івана Франка Надії Брилинської.

Науковий семінар покликаний стати перманентним заходом у розгляді міждержавних літературних взаємин слов'янського світу.

Олександра ЛУК'ЯНЕНКО

*Іван СВАРНИК,
директор ЛОУНБ, історик*

ЧЕХИ Й УКРАЇНА **(за документами ЦДІА України у Львові)**

Центральний державний історичний архів України у Львові є, безумовно, найбагатшим архівосховищем заходу України¹ під оглядом історії культури й науки ХІХ – першої половини ХХ ст. І не лише української, польської та австрійської, але й інших країн Європи, а також Америки й Азії. Тому й чесько-українські взаємини, зокрема літературні й наукові, знайшли відображення у низці архівних фондів.

Чи не найбагатшим на такі документи є фонд Наукового товариства ім. Шевченка (ф. 309), яке діяло у Львові протягом 1873-1939 рр.² й мало контакти з багатьма науковими установами Європи. Його членами були В. Антонович, І. Франко, М. Грушевський, М. Возняк, В. Щурат, І. Пулюй, М. Фасмер, Л. Нідерле, М. Плянк, А. Айнштайн, А. Йоффе та інші вчені світового рівня. Товариство видавало власні «Записки», «Літературно-науковий вістник», різноманітні збірники й серійні видання. Високий науковий рівень цих видань сприяв залученню до них учених з різних країн, зокрема славістів. Серед авторів, публікованих чи рецензованих на сторінках «Записок НТШ» – А. Брюкнер, В. Ягич, Ф. Вовк, С. Єфремов, М. Фасмер, О. Шахматов, К. Майєр, а також чеські вчені Я. Бідльо, В. Ганка, Л. Нідерле, В. Єнічек, К. Кадлец, К. Гадачек³ та інші. Тісні стосунки з чеськими колегами підтримували галицькі славісти й етнографи В. Гнатюк, К. Студинський, В. Шухевич та інші науковці. Наприклад, у багатющому фонді академіка Кирила Студинського (ф. 362), вченого-славіста, який очолював НТШ протягом 1923-

¹ Архівні установи України: довідник. – Київ, 2005. – Т. 1. – С. 106-126.

² Центральний державний історичний архів України, м. Львів : путівник / підгот.: О. Гневишева, У. Єдлінська, У. Кришталович [та ін.]. – Львів; Перемишль, 2003. – С. 232.

³ Див.: Бібліографія Записок Наукового товариства імені Шевченка. Томи І-ССХІІ. 1892-2000 / уклад. В. Майхер. – Львів: НТШ, 2003. – 742 с.: іл.

1932 рр., відклалися окрема збірка листів В. Ганки, листи Ф. Пастрнека, Ї. Полівки. Окремі з них свого часу були опубліковані⁴. У фонді вченого й письменника Михайла Мочульського відклалися листи Ф. Главачека до В. Гнатюка з приводу перекладу праць Гнатюка на чеську мову. До речі, саме В. Гнатюк є автором дуже позитивних рецензій в «Записках НТШ» на публікації Ф. Ржегоржа: *Mosaika z lidových podání halicko-ruských (Příteli V. Ponci, učitelé v Černilově)* // *Zlata Praha*, 1895 та *Kalendářik z národního života Bojkův. Příspěvek k rusínskému národopisu halických Karpat* // *Zlata Praha*, 1895. Ще на одну працю відгукнувся у «Записках» 1910 р. Зенон Кузеля: *Marianské dny Rusinů v Haliči. Z literární pozůstalosti* // *Slovanský Přehled*, 1910. Щодо рецензій, які становили значну частину «Записок» та ЛНВ, то праці чеських колег аналізували відомі вчені – М. Грушевський, І. Франко, В. Гнатюк, В. Дорошенко, М. Тершаковець, В. Сімович та ін. Наприклад, у фонді редакції «Літературно-наукового вістника» (ф. 401) збереглися рукописні оригінали двох рецензій М. Грушевського на редаговані Л. Нідерле празькі видання «*Věstník slovanských starožitností*» (1901) та «*Вѣстникъ языковѣдѣнія, словесности, людознѣнства и древностей словѣньскихъ*» (1901)⁵. Самі рецензії опубліковані в «Записках НТШ». Натомість у фонді НТШ відклався оригінал листа М. Грушевського з Праги до Львова 1920 р. з проханням надіслати нові видання НТШ до бібліотеки Українського соціологічного інституту в Празі⁶. Відомості про ці документи відображені в опублікованому каталозі⁷. Однак після масштабних крадіжок у згаданому архіві, які торкнулися також автографів М. Грушевського⁸, складно сказати, чи збереглися оригінали цих документів.

⁴ У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського (1891-1941) / упоряд.: О. Гайова, У. Єдлінська, Г. Сварник. – Київ: Наук. думка, 1993. – 768 с.

⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 401, оп. 1, спр. 46, арк. 162-163, 61-64.

⁶ Там само, ф. 309, оп. 1, спр. 303, арк. 14.

⁷ Рукописи, документи і матеріали Михайла Грушевського у фондах Центрального державного історичного архіву України у Львові: каталог / упоряд. О. Мартиненко. – Львів: НТШ, 2005. – 220 с.

⁸ Відкритий лист у справі масового викрадення документів із Центрального державного історичного архіву України у Львові // Львівська газета. – 2005. – 28 квіт.

На детальне вивчення заслуговують архівні документи Франтішека Ржегоржа, чеха, який багато зробив для вивчення українського фольклору Галичини й популяризації його у слов'янському світі. Листи Франтішека Ржегоржа збереглися в особистому фонді Михайла Павлика, тісно пов'язаного з видавничою діяльністю НТШ (фонді, цінному не лише з огляду на тісні стосунки М. Павлика з І. Франком, але й завдяки колекції документів М. Драгоманова). Також листи Ржегоржа відклалися у фонді Володимира Шухевича (ф. 735), педагога, етнографа й громадського діяча, автора славної «Гуцульщини».

На окремий розгляд заслуговують також документи про стосунки НТШ з чеськими науковими установами й видавництвами, а також про діяльність українських наукових і педагогічних установ у Празі й Подєбрадах протягом 20-х-40-х років ХХ ст.

* * *

Авторів цих рядків свого часу пощастило вивчати чеську мову на історичному факультеті Львівського університету протягом 1970-1973 рр. і згодом спорадично займатися перекладами чеської і словацької художньої (Я. Беньо, Ї. Кршенек, А. Запотоцький, В. Нефф, А. Балаж) та історичної (Д. Крман) літератури, докластися до популяризації чеської культури.

*Маргарита КРИВЕНКО,
завідувач відділу європейської книги XIX-XX ст. ЛННБ
України ім. В. Стефаника, канд. іст. наук*

У ПОШУКАХ УКРАЇНСЬКОЇ КНИЖКОВОЇ КОЛЕКЦІЇ ФРАНТИШЕКА РЖЕГОРЖА: ДВА ТИЖНІ У ПРАЗІ

«...галицькій Русі залишусь вірним на ціле життя. І це не лише симпатія, яку я відчуваю до Вас всіх, до Вашого люду і до Вашої рідної землі, ні, це правдива любов, яка єдина, мабуть, тримає мене при житті, яка робить мене гордим».

(З листа Ф. Ржегоржа до І. Франка від
28 серпня 1888 р.)¹.

І. «Poznávat se musíme, poznávat!» («Мусимо пізнаватись!»): амбасадор українства в Чехії

У багатолітній історії українсько-чеських культурних взаємин вагоме місце посідає постать Франтишека Ржегоржа (1857-1899) – відомого чеського етнографа, літератора, дослідника народного побуту українців Галичини, великого приятеля українського народу. (Фото 1)

Приїхавши разом з родиною наприкінці 1870-х рр. 19-річним юнаком до Східної Галичини (проживав, переважно, у с. Вовків – нині Пустомитівський район Львівської області), де на хуторі Грабник його батько працював економом у сестер-бенедиктинок, Ф. Ржегорж зацікавився і захопився місцевою народною культурою, почав збирати і вивчати матеріали про життя галицьких русинів і щиро перейнявся їхньою долею. Саме тоді визрів у нього задум, який згодом переріс у життєву потребу – сприяти культурному зближенню та взаєморозумінню двох слов'янських народів. Щоб реалізувати

¹ Горак Р. Призабуті з Вовкова / Роман Горак. – Львів, 2010. – С. 218.

справу свого життя, він почав писати етнографічні нариси і публікувати їх у чеських журналах («Květy», «Osvěta», «Zlatá Praha», «Ruch», «Světobor» та багатьох ін.). На сторінках цих часописів, а також у т. зв. «Оттовому науковому словнику»², опублікував понад 250 праць (статей, заміток, гасел) з галицької тематики.

І навіть тоді, коли через важку хворобу змушений був у 1890 р. залишити Галичину, він зізнавався: «У Празі живу більше працею про українців, моїм життєвим покликанням...»³.

У квітні того ж року львівська газета «Діло» писала, що якби було більше таких людей як Ф. Ржегорж, які ідею слов'янської єдності втілюють не гучними деклараціями, а реальними справами, то слов'яни значно швидше прийшли би до порозуміння⁴.

За майже двадцятиліття невтомної народознавчої діяльності та збирацької праці він фактично створив у Чехії культурний пам'ятник українському народу, якому присвятив свої найкращі роки. Задля глибшого пізнання земляками матеріального та духовного життя русинів, Ф. Ржегорж передав Музеєві Чеського Королівства у Празі (нині – Національний музей) для загального користування багаті та унікальні колекції, які зібрав у Карпатському краї, і поповнював їх до кінця життя.

Це, передусім, українська галицька етнографічна колекція, яка стала першою, з-поміж слов'янських, повною музейною збіркою на теренах земель Корони Чеської. Відповідно до укладеного каталогу, вона налічувала майже 1200 найменувань (самих предметів значно більше), і включала макети споруд, знаряддя праці, зброю, посуд, одяг, домашні прикраси, іграшки, музичні інструменти тощо.

² Оттовий науковий словник (Ottův slovník naučný) – чеська загальна енциклопедія, яку видавало в 1888–1909 рр. видавництво чеського громадського діяча і мецената Яна Отто (1841–1916) у Празі (вийшло 28 томів).

³ Швець А. «Найліпший представник чесько-руської взаємності» / Алла Швець // «Дала нам Чехія чоловіка з золотим серцем»: Франтішек Ржегорж у парадигмі українсько-чеських культурних взаємин : до 160-річчя від дня народження Франтішека Ржегоржа : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т Івана Франка, Ін-т народознавства, Всеукр. громадська організація Союз Українок, Укр.-чеськ. т-во ім. Франтішека Ржегоржа. – Львів, 2017. – С.7.

⁴ [Йосифович Дмитро]. Франтішек Ржегорж о галицко-руском люде / Ор. Д. // Діло. – 1890. – 24 квіт. (чис. 81). – С. 2.

Окрасою цієї вартісної колекції Ф. Ржегоржа і досі залишається його гуцульська збірка (кераміка, писанки, різьба по дереву та інші етнографічні цікавинки) – одна з найбільших поза межами України колекція гуцульської народної культури.

Залишив дослідник для нащадків і колекцію фотодокументів – «...унікальне свідоцтво східно-галицьких реалій того часу»⁵, яка становить неабияку історичну та народознавчу цінність. Близько 700 світлин і фотонегативів на склі, які він власноручно виготовив у 1891–1893 рр., а також придбав у відомих професійних фотографів Галичини (Ю. Дуткевича з Коломиї та Силкевича з Тернополя)⁶, всебічно ілюструють тогочасне життя «русинського» народу в різні періоди та пори року (весілля, похорон, архітектурні об'єкти, польові роботи, виробництво бочок тощо) і суттєво доповнюють його колекцію українських етнографічних матеріалів⁷.

Врешті, добре усвідомлюючи, що книжка є одним із головних засобів взаємопізнання (книжка зближує народи), чеський дослідник фахово укомплектував колекцію українських друків (*maloruská knižovna*), т. зв. «українську» бібліотеку, обсягом понад 2000 томів, «якою заклав [у 1893 р. – прим. авт. М. К.] в бібліотеці Народного музею в Празі багатий український відділ»⁸. На думку знаного чеського науковця Адольфа Черного (1864–1952) – найвідданішого чеського приятеля Ржегоржа, це був королівський подарунок,

⁵ Валашкова Н. «Згадка про вказану колекцію світлин – унікального свідоцтва східно-галицьких реалій того часу»: Франтішек Ржегорж та його колекція світлин з Галичини / Надя Валашкова. – Режим доступу: <https://bojky.wordpress.com/2012/04/23/згадка-про-вказану-колекцію-світлин/>.

⁶ Valášková N. František Řehoř (1857–1899) a jeho etnografická činnost (S ukázkami článku F. Řehoře z Haliče) / Nad'a Valášková. – Praha, 1999. – S. 87.

⁷ З 4 жовтня 2019 р. по 30 квітня 2020 р. у Національному етнографічному музеї Чеської Республіки (Сад Кінського, 97, Прага, 5) триватиме виставка «Стародавня Україна», яка дає можливість глядачам ознайомитися із зібраною Ф. Ржегоржем великою колекцією предметів побуту та авторськими фотографіями із життя Галичини другої половини XIX ст. – Режим доступу: <https://czechia.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/75152-starodavnya-ukrajina-frantishekarzhegorzhe-u-prazi>.

⁸ Мольнар М. Франтішек Ржегорж – великий друг українського народу (До питання чехословацько-українських зв'язків) / Михайло Мольнар // Дукля (Пряшів). – 1956. – Р. 4, № 3. – С. 136.

враховуючи важкі матеріальні умови, в яких Ржегорж постійно перебував⁹. А був він людиною незаможною і свої невеликі заробітки, переважно як гонорари за публікації, витрачав на поповнення своїх книгозбірень. До того ж був хворобливим – з дитинства страждав на глухоту, у 1890 р. захворів на запалення легенів. Помер від туберкульозу на 42 році життя.

З метою популяризації чеської культури в Україні, Ф. Ржегорж одночасно формував у Галичині чеськомовну книжкову колекцію, т. зв. «чеську» бібліотеку, яку на початку червня 1890 р., перед від'їздом на батьківщину, передав товариству «Просвіта» у Львові з проханням зберегти її як цілісну збірку. Він продовжував регулярно поповнювати її, вже проживаючи в Чехії. Доречно зазначити, що упродовж 1890-х рр. Ф. Ржегорж надсилав чеські друки і до бібліотеки НТШ та інших культурно-просвітницьких інституцій.

Сьогодні ця збірка, яка налічує 1500 книжок і журналів¹⁰, зберігається у Відділі україніки ЛННБ України ім. В. Стефаника на вул. Винниченка, 24 в окремій шафі з іменем жертводавця. Вона не раз привертала увагу українських науковців (Р. Біганський, М. Галушко, Г. Сварник, О. Дзьобан, Н. Кунанець, Б. Ревера, Р. Горак, І. Лисенко, М. Кривенко). Розвідка авторки цієї статті про львівську книжкову колекцію вченого була виголошена на Міжнародній науковій конференції «Дала нам Чехія чоловіка з золотим серцем», організованій з нагоди 160-річчя від дня народження Ф. Ржегоржа 12-13 жовтня 2017 р., та опублікована в матеріалах конференції¹¹.

⁹ Мольнар М. Франтішек Ржегорж – великий друг українського народу (До питання чехословацько-українських зв'язків) / Михайло Мольнар // Дукля (Пряшів). – 1956. – Р. 4, № 3. – С. 136.

¹⁰ Ревера Б. Відділ україніки / Богдана Ревера // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника : зб. наук. пр. – Львів, 2010. – Вип. 2 (18). – С. 487, 493.

¹¹ Кривенко М. Бібліотека Франтішека Ржегоржа у контексті національної культурної спадщини / Маргарита Кривенко // «Дала нам Чехія чоловіка з золотим серцем»: Франтішек Ржегорж у парадигмі українсько-чеських культурних взаємин : до 160-річчя від дня народження Франтішека Ржегоржа : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т Івана Франка, Ін-т народознавства, Всеукр. громадська організація Союз Українок, Укр.-чеськ. т-во ім. Франтішека Ржегоржа. – Львів, 2017. – С. 82-94 : іл.

Досліджена на сьогодні і його східно-галицька етнографічна збірка, яка від 2005 р. розміщується в Етнографічному відділі Національного музею у Празі (Сад Кінського, 97, Прага, 5)¹². Особлива заслуга у вивченні цієї збірки належить Наді Валашковій – чеській дослідниці, авторці численних публікацій про етнографічну діяльність Ф. Ржегоржа, серед яких однойменна монографія, що вийшла у Празі 1999 р.¹³.

Описана і вивчена як цінне історичне та етнографічне джерело й Ржегоржева колекція світлин зі Східної Галичини початку 90-х років XIX ст., яка сьогодні зберігається в музеї Напрстка (Бетлемська площа, 1), куди від самого початку своєї збирацької праці він надсилав предмети українського побуту. Зокрема, у 1999 р. Мілена Сецка видала 553 фотографії Ржегоржа на комп'ютерному диску як додаток до часопису *Annals of the Náprstek Museum*¹⁴.

І лише питання української бібліотеки чеського бібліофіла до недавнього часу залишалося невисвітленим. Про її структуру, зміст, сучасний стан нам, на жаль, мало що було відомо¹⁵. З метою комплексного дослідження історичної колекції чеського україніста як фактора українсько-чеських культурних взаємин другої половини XIX ст. та у контексті національної культурної спадщини виникла необхідність опрацювання книжкових і рукописних джерел, які зберігаються в наукових інституціях Праги.

¹² До 2015 р. етнографічна збірка Ф. Ржегоржа зберігалася в Музеї Напрстка (Náprstek Museum) (Betlémské náměstí 1, Praha, 1), куди він надсилав галицькі етнографічні експонати. Тепер цей Музей носить назву Наперстків музей культур Азії, Африки Америки, Австралії та Океанії.

¹³ Valášková N. František Řehoř (1857–1899) a jeho etnografická činnost (S ukázkami článků F. Řehoře z Haliče) / Nad'a Valášková. – Praha : Etnologický ústav AV ČR, 1999. – 182 s., il.

¹⁴ Secka Milena. František Řehoř and his collection of photographs from Halič in the Náprstek Museum : on the 100th anniversary of his birth / Milena Secka. – Prague : National Museum in Prague, 1999. [CD-ROM].

¹⁵ Книгозбірням Ф. Ржегоржа присвячено невеличкий розділ у виданні П. Калети: Kaleta, Petr. Cesta do Haliče : František Řehoř a poznání života východní Haliče ve druhé polovině 19. století / Petr Kaleta. – Olomouc : Votobia, 2004. – S. 148-151.

II. «Зібрати собі якнайповнішу збірку малоруських друків і згодом заповісти її музейній бібліотеці Чеського королівства – це один з трьох пунктів моєї життєвої програми»: Бібліотека Ф. Ржегоржа у Празі

У вересні 2018 р., за сприяння Генерального Консульства Чеської Республіки у Львові в особі віцеконсула і консула з питань культури, освіти, економіки Ігоря Шедо (Igor Šedo) та за підтримки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, передусім генерального директора Василя Ферштея, яким авторка статті складає щиру вдячність, цей міжнародний проєкт вдалося успішно реалізувати.

Упродовж наукового відрядження до Праги (2–16 вересня 2018 р.) я мала можливість працювати у двох установах: Бібліотеці Національного музею – одній з найбільших і найважливіших за обсягом та цінністю фондів книгозбірень Чехії¹⁶, та в Літературному архіві Меморіалу національної писемності¹⁷, де міститься архівний фонд чеського етнографа.

¹⁶ Під час відрядження до Праги більшість структурних підрозділів Бібліотеки Національного музею (зокрема, відділи обслуговування читачів), знаходились у новому корпусі Національного музею (вул. Виноградська, 52/1 (Прага, 1). Це будівля колишніх федеральних зборів, яку передали адміністрації Музею у 2006 р. Раніше бібліотека містилася в головному історичному будинку Музею (пл. Вацлавська), який був зачинений через реконструкцію з липня 2011 р. по жовтень 2018 р. У зв'язку з ремонтними роботами музейні колекції, а також частину музейної бібліотеки (фондів) тимчасово перемістили у сховища, розташовані за межами Праги, здебільшого до замку Збраслав, частково до Терезіна.

Відповідно до інформації, отриманої від чеських колег, книги Франтішека Ржегоржа сьогодні зберігаються в замку Збраслав і будуть передані в історичну будівлю музею наступного, 2020 р.

¹⁷ В історичній та мальовничій частині Праги – Страгові – знаходиться Меморіал національного письменства (Національний літературний меморіал) – культурний, музейний, науковий і навчальний заклад, який покликаний збирати, опрацьовувати, реєструвати матеріали, що стосуються розвитку письменства та книжкової культури на чеських землях, включно з документами про життя та діяльність відомих особистостей чеської літератури від XVIII століття до сьогодення. Він розташований в приміщенні колишнього Страговського монастиря, одного з найстаріших монастирів Праги, на пагорбі недалеко від Празького града.

Символом Національного літературного меморіалу, що виконує функцію музею, є лев, який тримає герб Чехії. Ця скульптура роботи Болеслава Кафки (1936 р.) прикрашає Страговський двір.

Літературний архів, який у 1964 р. увійшов до Меморіалу, був створений у 1818 р. як підрозділ бібліотеки при Національному музеї і знаходився в центральному будинку на Вацлавській площі. У 1953 р. його перемістили до Страгова; від 1969 р. архівні фонди

Варто зазначити, що українська бібліотека Ржегоржа – одна з багатьох історичних колекцій, які зберігаються у книжковому фонді Національного музею в Празі. Серед них, зокрема, книгозбірні визначних особистостей культурного, наукового, політичного життя чеського краю: Франтішека Палацького (1798–1876), Павела Йозефа Шафарика (1795–1861), Ченєка Зібрта (1864–1932), Яна Неруди (1834–1891), Войти Напрстка (1826–1894), Франтішека Ладіслава Челаковського (1799–1852) та ін.

Чеські науковці уже не один рік поспіль системно і професійно займаються вивченням і науковою реконструкцією цих збірок, що є одним з пріоритетних напрямів гуманітарних досліджень. Працюють вони, переважно, в наукових проєктах, які фінансуються державою. Зокрема, у 2007–2009 рр. реалізовувався проєкт «*Knihovny významných českých osobností*» («Бібліотеки відомих чеських діячів»), у 2012–2014 рр. – «*Provenio*». У рамках цих проєктів розроблена загальна методологія запису та каталогізації книжкової документації на базі міжнародних стандартів з урахуванням специфіки чеських і моравських книжкових колекцій; створені окремі інформаційно-візуальні бази даних, які є доступними в режимі онлайн; видається друкована продукція. Зокрема, колективна монографія «*Ex libris... Ex bibliotheca... : Knižní sbírky Knihovny Národního muzea a jejich dřívější majitelé*» (Praha : Národní museum, 2015) («Книжкові колекції Національної музейної бібліотеки та їхні колишні власники»), яка побачила світ чеською та англійською мовами, була подарована ЛННБ України ім. В. Стефаника та авторці цих рядків.

Меморіалу зберігалися в депозитарії в замку Старе Гради; від 2016 р. фонди Літературного архіву, серед яких фонд Ф. Ржегоржа, містяться в центральному депозитарії в м. Літомержіце за 65 км від столиці. Користуватися архівними фондами можна як у Літомержіцах, так і в Літературному архіві на Страгові, зробивши попереднє замовлення, яке з Літомержіц виконується раз на тиждень. Через брак часу потрапити до Літомержіц мені не вдалося. Працювала два дні (по середах) в архіві на Страгові.

З гасла про Ф. Ржегоржа та його збірки (книжкову, рукописну, мистецьку), яке вміщене у цій книжці¹⁸, а також від Павли Кубошової (Pavla Kubošová) – авторки цього гасла, я довідалася, що Ржегоржева українська книгозбірня, зібрана ним у Галичині у 1877–1890 рр. у кількості 2 тис. книжок і доповнена пізніше її власником у Празі в 1894–1899 рр. (бл. 600 т.)¹⁹, нині розпорошена в основному фонді музейної бібліотеки частково під сигнатурами 79 і 81. Каталогні картки з описом цих видань влиті до Генерального алфавітного каталогу, деякі з них мають позначку «Řehoř». На основі низки джерел чеській дослідниці вдалося ідентифікувати понад 400 томів книжок та періодики (назв творів, мабуть, в декілька разів більше, оскільки чимала кількість видань переплетена у конволюти). Особливо зворушило те, що на час мого приїзду, всі вони були вилучені зі сховищ поза Прагою, і надані мені для вивчення та оцифрування.

Склад, зміст. Зі статті-гасла пані Кубошової, а також з інших опрацьованих нами джерел стало відомо, що досліджувана книгозбірня містить україномовні видання (оригінальні та перекладні), найчастіше опубліковані у Львові в другій половині XIX ст., і містить твори художньої української та зарубіжної літератури, праці зі слов'янського мовознавства, етнографії, народознавства, історії російської літератури, підручники для середніх шкіл тощо.

Широко представлена періодики (історична, сатирично-політична, літературно-наукова та ін.), яка вирізняється своєю комплектністю. Тут зібрана продукція львівських («Учитель», «Зоря Галицкая», «Діло», «Народ», «Зоря», «Правда», «Батьківщина», «Дзвінок», «Новий Галичанин», «Просвіта», «Громадський Голос: газета для руського народу», «Свобода: письмо політичне, просвітне

¹⁸ Kubošová Pavla. Řehoř, František / kub // Ex libris... Ex bibliotheca... : Knižní sbírky Knihovny Národního muzea a jejich dřívější majitelé / Kol. autorů. – Praha : Národní museum, 2015. – S. 207-208 : il.

¹⁹ Мольнар М. Франтішек Ржегорж – великий друг українського народу (До питання чехословацько-українських зв'язків) / Михайло Мольнар // Дукля (Пряшів). – 1956. – Р. 4, № 3. – С. 136.

і господарске для народу»; чернівецьких («Неділя», «Праця: народна газета»; «Добри ради» (Рогозна, Чернівці), «Ілюстрований буковинський православний календарь на рік 1896» (Чернівці); коломийських («Громада») та ін. газетних і журнальних видавництв того періоду. Треба сказати, що Ф. Ржегорж дуже дбав, щоби всі річні комплекти були повними. В листі до М. Павлика від 16 лютого 1893 р. він зауважував: «Такий вже я дивак, що мені з річника не повинна бракувати ані йота»²⁰.

Поза сумнівом, цінність та унікальність його української бібліотеки – в її повноті та репрезентативності. Ф. Ржегорж не обмежувався ретельним збиранням поточних видань, а й цілеспрямовано і систематично «з ревністю і самопожертвою»²¹ збагачував свою книгозбірню українськими друками, які побачили світ до 1876 р.

Зауважимо, що Богдан Зілинський, який працював свого часу з книжковим фондом Ф. Ржегоржа, шукаючи «всякі призабуті автори: Д[митро] Вінцковський, коломийський М[ихайло] Білоус»²² та інші» у приватному листуванні з науковим співробітником ЛННБ України ім. В. Стефаника Галиною Сварник наголошував: «Хоч Слов'янська бібліотека зібрала вже додатково чимало українських (і москвофільських) видань 19-го століття, та думаю, що в Бібліотеці Національного музею можна знайти більше».

Особливе місце в книжковій колекції Ф. Ржегоржа займала драгоманіана з широкою географією виходу у світ (прижиттєві твори

²⁰ Богатирев П. З листування Франтішка Ржегоржа (листи І. Франка, М. Павлика, Б. Грінченка) / Петро Богатирев // За сто літ : матеріали з громадського й літературного життя України ХІХ і початків ХХ століття / заходом Комісії новішої історії України під редакцією акад. Михайла Грушевського. – Київ : Держ. вид-во України, 1929. – Кн. 4. – С. 272. – (Історична секція Всеукраїнської Академії наук; т. 30).

²¹ Мольнар М. Франтішек Ржегорж – великий друг українського народу (До питання чехословацько-українських зв'язків) / Михайло Мольнар // Дукля (Пряшів). – 1956. – Р. 4, № 3. – С. 136.

²² Білоус Михайло (1838–1913) – засновник української друкарні в Коломиї (1864), видавець книжок і часописів («Голос народний», «Руська Рада», «Народна школа» та ін.). Автор публікацій: Сім днів в Чехах : Записки із подорожи на ювілейну виставку в Празі 1891 / составил наочний свідок М. Белоус. – Коломия : Черенками и накладом М. Белоуса, 1891. – 79, [1] с. : іл.

М. Драгоманова, публікації епістолярію вченого тощо (львівські, коломийські, женецькі та ін.). У листі до М. Павлика від 16 лютого 1893 р. Ржегорж писав: «Захоплююсь тепер Драгомановим та читаю його праці, які саме оце маю у своїй русько-українській книгозбірні, що досягає тепер вже 700 чисел»²³.

Зовнішній вигляд. Не можемо оминати увагою і зовнішній вигляд опрацьованої нами частини колекції – більшість книг акуратно оправлені в картон, обклеєний мармурованим папером. Ці палітурки були виготовлені уже в Празі – на замовлення і коштом Королівського (Національного) музею, про що Ф. Ржегорж сповіщав Володимира Шухевича у листі наприкінці жовтня 1893 р.²⁴. А невеличка синя наліпка або штамп на задньому форзаці видань з текстом «Knihařství Vilka a Karáseka v Praze 461-1» свідчить про те, що колекція зі знаками власності Ржегоржа (автограф, штампи трьох видів (František Řehoř, Frant. Řehoř, а також спеціально виготовлений для його української бібліотеки: Frant. Řehoře maloruských tisků č.), яка до того містила значну кількість друків у дешевих паперових обкладинках (на багатьох вони збереглися й досі), цей ошатний вигляд отримала в книжковому магазині Вілька і Карасека в Празі.

Про власність Музею Чеського королівства свідчить його гербовий екслібрис на форзацах книжок і кругла червона печатка з написом по колу: Museum Regni Bohemiae. (Фото 2-7)

²³ Богатирев П. З листування Франтішка Ржегоржа (листи І. Франка, М. Павлика, Б. Грінченка) / Петро Богатирев // За сто літ : матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початків XX століття / заходом Комісії новішої історії України під редакцією акад. Михайла Грушевського. – Київ : Держ. вид-во України, 1929. – Кн. 4. – С. 272-273 – (Історична секція Всеукраїнської Академії наук ; т. 30).

²⁴ Топінка Є. Кореспонденція Франтішка Ржегоржа до Володимира Шухевича / Євген Топінка // Збірник статей та документів до історії чесько-галицьких стосунків / Євген Топінка і кол. – Львів : Центр Європи, 2007. – Ч. 1 : До 140-річчя утворення товариства «Ческа беседа» у Львові (1867–2007). – С. 116, 117.

С. 117: «Я свою українську бібліотеку (biblioteku Malorusica) передаю в бібліотеку Крайового Музею (Вацлавська площа), не маю де її помістити. Всі книжки з неї Музей дає палітурнику. Будуть мати гарний вигляд. Я її передав з застереженням, тож, мої роботи про русинів страждати не будуть. У тій бібліотеці маємо стелаж зі скла, а решта все практично улагоджено...».

Впадає в око також значна кількість конволютів, сформованих самим дослідником, із власноручно зробленим записом або золотим тисненням на корінцях: Ruthenica. Řehoř.; Směs. Řehoř, вказуючи на ім'я власника та українознавче спрямування бібліотеки²⁵. (Фото 8)

Автографи. Однак найбільше моя увага була сфокусована на дарчих написах видатних діячів українського наукового, громадського та культурного життя кінця XIX–початку XX ст., якими рясніють книжки з праської колекції Ржегоржа і надають їй особливої ваги (І. Франка, О. Кобилянської, Н. Кобринської, Б. Грінченка, М. Загірньої (дружини Б. Грінченка), О. Барвінського, В. Щурата, М. Павлика, Лева Лопатинського, В. Масляка (Залуквича), Данила Лепкого, Б. Дідицького та ін.).

Важко передати словами емоції, які мене переповнювали, коли я в руках тримала видання з інскриптами (дедикаціями), що засвідчували шану «Високо поважаемому Панови Францішку Ржегоржови подає на спомин авторка» (Ольга Кобилянська), «Высокоповажаному пану Франц. Ржегоржови ческому літератови въ поминъ водъ автора» (Омелян Огоновський), «Славному братови Чеху» (Олександр Барвінський), «Дорогому Приятелеви» (Михайло Павлик), «Брату-Славянину Его Высакаблагародію, Господину Францу Жегоржу на память» (Осип Мончаловський), «Щирому», «Дорогому другови» (Іван Франко), «На спомин милих пережитих хвиль в Болехові посилає авторка» (Наталя Кобринська), «ВП. Ф. Ржегоржови Сердечному чеському братови прихильникови народу руского» (Володимир Масляк), «Високоповажаному Добродієви Франтішкови Ржегоржови щирому другови Русинів в доказ високого поважання» (Др. Кость Левицький), «Славнозвѣстному Писателю Ческого Народу, Высокоблагородному Пану Fr. Řehorі за пріязнь и любовь до Русиновъ» (Іполит Погорецький – товариш І. Франка по навчанню у Дрогобицькій гімназії) та ін. (Фото 9-14)

²⁵ «Рутеніка» – література, створена в Галичині українською мовою, тоді офіційно званою «руською». Термін «україніка» виник на зламі XIX–XX ст. і набув поширення у міжвоєнний період.

Серед книжок цієї празької колекції зустрічаємо видання, здебільшого освітнього характеру (підручники для шкіл) зі штампом Костя Ф. Паньківського (1855–1915), якого з Ржегоржем в'язала тісна дружба і який брав активну участь у популяризації української книги у Чехії.

Поповненню і збагаченню української книгозбірні Ржегоржа східно-українськими виданнями сприяли його контакти з українським середовищем Наддніпрянщини, зокрема Б. Грінченком та його дружиною – письменницею та просвітянкою Марією Загірньою. З листування відомо, що у 1892–1895 рр. Б. Грінченко на прохання чеського україніста подарував Бібліотеці Чеського музею бл. 40 книжок, серед яких були власні твори, ним перекладені або ті, що побачили світ у його видавництві в Чернігові. У листі від 6 (18) грудня 1894 р. з Чернігова Б. Грінченко повідомляв: «... посилаю с своїх російських виданнів усе, що маю не в одному примірникові. Все це брошурки невеличкі, але ж певне Вам відомо, що у нас цензура не пуска до друку нічого великого...»²⁶. (*Фото 15-16*)

У листі до І. Франка Ф. Ржегорж зізнавався, що йому жаль було розлучатися з книжками, які йому подарував він та інші діячі української культури. Проте тішила думка від того, що в музейній бібліотеці вони будуть краще доглянені та принесуть більше користі²⁷.

Завдяки чеському етнографу-досліднику у Празі вже понад століття зберігаються справжні національні скарби: прижиттєві видання відомих українських літераторів (письменників і вчених) тогочасної доби, а також інші цінні українські друки (книжки і періодика), які втрачені в Україні з різних причин. Наприклад,

²⁶ Богатирев П. З листування Франтішка Ржегоржа (листи І. Франка, М. Павлика, Б. Грінченка) / *Петро Богатирев* // За сто літ : матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початків XX століття / заходом Комісії новішої історії України під редакцією акад. Михайла Грушевського. – Київ : Держ. вид-во України, 1929. – Кн. 4. – С. 298. – (Історична секція Всеукраїнської Академії наук; т. 30).

²⁷ Мольнар М. Франтішек Ржегорж – великий друг українського народу (До питання чехословацько-українських зв'язків) / *Михайло Мольнар* // Дукля (Пряшів). – 1956. – Р. 4, № 3. – С. 136.

назвемо кулінарний раритет «Кухарка руска...» (Львів, 1894)²⁸ Флорентини і Ванди – найдавніше 2-томне видання з відомих кухарських книг руською, які побачили світ за часів Австро-Угорщини. Це кулінарне етно є адаптованим до українських вподобань перекладом бестселера «Кухарка польська, або Школа приготування дешевих, смачних і здорових обідів» Флорентини Нєвяровської і Ванди Малецької. Як з'ясувалося, згідно з Інтернет-джерелами, в Україні цих давніх кулінарних книг, що відображають традицію та історію українців та їхніх сусідів, сьогодні не знайти.

III. «Про те, як глибоко він захопився своєю працею, частково свідчить його багата рукописна спадщина...»: архів Ф.Ржегоржа

Звісно, тема української бібліотеки Ф. Ржегоржа у Празі, як і тема автографів у ній, варті окремих досліджень і публікацій, базованих на джерельних матеріалах з його фонду (Pozůstalosti Řehoře), що зберігаються в Літературному архіві Меморіалу національної писемності. Згідно з інвентарним описом особового фонду № 1463²⁹, у документах якого знайшли відображення творчість та особисте життя цієї непересічної постаті³⁰, він складається з 17 картонних коробок (скринь) і охоплює матеріали періоду 1850–1899 рр.

²⁸ Кухарка Руска обнимаюча школу вареня дешевыхъ, смачныхъ и здоровыхъ обѣдовъ зѣбрана черезъ Фльорентину и Ванду. Часть I. – У Львовѣ : Накладомъ Авторокъ. Зъ друкарнѣ народнои В. Манецкого, [1894]. – 2, 1, 266, 2 с.; Приписы, Практичнѣ, печеня тѣсть святочныхъ а именно: бабѣ, бабокѣ, пляцкѣ, мазуркѣ, медѣвникѣ и тортѣ, такожъ струцлѣ, хлѣба, булокъ, рогалѣ и рѣжныхъ присмачкѣ до кавы, чаю и чоколяды / зѣбранѣ черезъ Фльорентину и Ванду. – [Львів] : Друкарня В. Манецкого, [1894]. – 215, 1, 1, X с.

²⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví – Řehoř František. – Режим доступу: <http://www.badatelna.eu/fond/2770/zakladni-informace/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20.08. 2018 р.

³⁰ Інвентарний опис особового фонду чеського етнографа склав Франтішек Батя, і він був опублікований у 1964 р. у серії Меморіалу «Літературна спадщина»: František Řehoř (1857–1899) / Zpracoval Dr Fr. Bat'ha ; Literární archiv Památníku národního písemnictví. – Praha, 1964. – 15 s. – (Literární pozůstalost ; č. 611). – Edice inv. č. 105.

Через брак часу наші зусилля були спрямовані, перш за все, на розшуки та вивчення реєстраційно-облікових документів і довідкового апарату книжкових колекцій чеського вченого. Тому пошуки ми розпочали зі скриньки 14 («Seznamy knih a bibliografie»), де, серед 14 записників Ф. Ржегоржа за 1874–1899 рр., виявили 8 непагінованих зошитів у кольорових обкладинках з власноручно складеним повним каталогом його празької бібліотеки. З них: 1) 5 зошитів – це алфавітний каталог українських видань, які він передав Національному музеєві у 1893 р. Записи зроблено латинськими літерами (в чеській транскрипції) із зазначенням джерел надходження (значна частина походить з «Народного Дому» у Львові); 2) 3 зошити (ідентичні) – це переліки літератури, якою Ф. Ржегорж доповнював свою українську колекцію уже в наступних роках. Відповідно: Книга 1: 1894, 1895, 1896 рр.; Книга 2: 1896, 1897, 1898 рр.; Книга 3: 1898, 1899 рр.

Крім того, у цій скриньці зберігаються 2 зошити і 1 – фрагмент т. зв. «інвентарної книги», до якої Ф. Ржегорж в алфавітному порядку записував дари, що отримував від різних установ і людей, а також те, що сам купував (численними серед них є надходження від львівської «Просвіти»). В окремому зошиті чеський бібліофіл фіксував музикалії.

Не менш важливою виявилася справа під назвою «Knihy posílané pro Řehořovu českou knihovnu ve Lvovské Prosvitě. 2 seš.», зі складеними Ржегоржем переліками чеських книг (два зошити), якими він поповнював свою львівську книгозбірню у 1894 р. Друга книжка містить також перелік календарів, надісланих Ф. Ржегоржем до Львова на етнографічно-промислово виставку, яка була організована в приміщенні львівської «Просвіти», і про яку схвально відгукнулася газета «Діло»³¹. (Фото 17-18)

Поза нашою увагою не залишився і збережений в його архіві великий епістолярій, який налічує майже 700 листів до чеського

³¹ Макарушика О. Збірка чеських календарів на рік 1894-й / Остап Макарушика // Діло. – 1894. – 22 верес. (чис. 203). – С. 2, 3.

дослідника від окремих осіб та різних установ, що свідчить про його обширні контакти з Галичиною. Це, передусім, листи Михайла Павлика – українського письменника, громадсько-політичного діяча, першого бібліотекаря НТШ у Львові (1897–1904), з яким його в'язала давня дружба на ниві наукової і бібліотечної праці³². У цій кореспонденції за 1887–1899 рр. (46 листів)³³ М. Павлик інформував Ф. Ржегоржа про стан його львівської бібліотеки³⁴.

Ми переглянули також кореспонденцію адресата з львівською «Просвітою»³⁵ (7 листів за 1890–1897 рр.), які містять подяки за книжки, що Ржегорж надсилав до своєї чеської бібліотеки у Львові, та повідомлення про відправлені «Просвітою» видання для його української бібліотеки у Празі.

Поза сумнівом, названі вище матеріали з архівного фонду чеського етнографа і бібліофіла стануть неоціненним документальним джерелом для наукової реконструкції історії формування його книжкових збірок та для глибшого аналізу їхнього складу та змісту.

IV. «...Нераз проймає мене така туга за домом...»: празькими місцями Ф. Ржегоржа

Однак майже двотижнєве перебування у Празі – це не лише результативна дослідницька праця в наукових установах чеської столиці. Тут я мала нагоду познайомитися і поспілкуватися на професійні теми з бібліотечними працівниками (Павла Кубошова

³² Korespondence přijatá : Pavlyk, Mychajlo, 1887–1899 // Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Č. fondu 1463 : Řehoř František.

³³ *Богатирев П.* З листування Франтішка Ржегоржа (листи І. Франка, М. Павлика, Б. Грінченка) / *Петро Богатирев* // За сто літ : матеріали з громадського й літературного життя України ХІХ і початків ХХ століття / під ред. *Михайла Грушевського*. – Київ : Держ. вид-во України, 1929. – Кн. 4. – С. 278-297.

³⁴ *Богатирев П.* З листування Франтішка Ржегоржа (листи І. Франка, М. Павлика, Б. Грінченка) / *Петро Богатирев* // За сто літ : матеріали з громадського й літературного життя України ХІХ і початків ХХ століття / під ред. *Михайла Грушевського*. – Київ : Держ. вид-во України, 1929. – Кн. 4. – С. 282-284, 294-297).

³⁵ Korespondence přijatá : Lvov – Kancelarija Tovarystva Prosvita, 1894–96 // Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Č. fondu 1463 : Řehoř František; Korespondence přijatá : Lvov – Tovarystvo Prosvita, 1890–1897 // Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Č. fondu 1463 : Řehoř František.

(Pavla Kubošová), Др. Ріхард Шіпек (PhDr. Richard Šípek), Ян Покорні (Jan Pokorný), Яна Конечна (Jana Konečná), Марта Божовська (Marta Božovská) в Бібліотеці Національного музею на чолі з директором Бібліотеки п. Мартіном Секерою (PhDr. Martin Sekera); Іва Прокешова (Iva Prokešová) у Літературному архіві Меморіалу національного письменства). Водночас, це була чудова мовна практика, оскільки довелося, здебільшого, розмовляти англійською мовою. Це не лише маса позитивних вражень від міста сотень мостів, серед яких знаменитий Карлів міст, відомий своїми 30 бароковими скульптурами. Біля однієї з них – скульптури св. Маргарити – я не могла не зробити селфі. Дух перехоплювала середньовічна архітектура, де домінує один з найвідоміших соборів світу – усипальниця королів Богемії – шпильастий Собор святого Віта (1344–1929), будівництво якого тривало майже шість століть.

Це також незабутні зустрічі з чеськими науковцями – справжніми ржегоржезнавцями, які з непідробною готовністю допомагали мені в моїй праці, ділилися своїми знаннями та подарували дві монографії про Ф. Ржегоржа.

У стінах бібліотеки Національного музею відбулася зустріч з п. Надею Валашковою – відомою чеською дослідницею етнографічної діяльності Ф. Ржегоржа, про яку я вже згадувала. Пані Валашкова (до речі, сестра дружини словацького ученого-україніста Миколи Мушинки) чудово розмовляє і пише українською мовою і з великим пієтетом ставиться до поціновувачів творчості Ф. Ржегоржа. Зазначу, що знайомству та зустрічі з цією тактовною, інтелігентною, милою жінкою передувало кількатижневе спілкування e-mailом, в результаті чого вдалося оперативно віднайти потрібні матеріали в архівному фонді Ф. Ржегоржа. Принагідно варто сказати, що п. Надя Валашкова уже опублікувала рецензію на переданий мною збірник наукових праць «Дала нам Чехія чоловіка з золотим серцем»:

Франтішек Ржегорж у парадигмі українсько-чеських культурних взаємин : до 160-річчя від дня народження Франтішека Ржегоржа»³⁶.

Двічі пощастило зустрітися зі знаним українським істориком у Празі п. Богданом Зілінським, який, продовжуючи справу свого батька – славіста, літературознавця, фольклориста Ореста Зілінського (1923–1976), займається вивченням чесько-українських зв'язків. З п. Богданом ми побували у Слов'янській бібліотеці (Slovanská knihovna), де зберігається одна з найбільших поза межами України збірка україніки. Ця установа, як відділ Національної бібліотеки Чеської Республіки (Národní knihovna České republiky), розташована в головній будівлі т. зв. Клементінуму – історичному архітектурному комплексі у стилі бароко, який є національною культурною пам'яткою Чехії.

Однак найбільше я вдячна п. Богдану Зілінському за цікаву і пізнавальну екскурсію празькими місцями Ф. Ржегоржа.

Цю своєрідну подорож у часі ми розпочали з вузької та короткої вулички Золотої в центрі міста, де в будинку під № 9 знаходилося, за формулюванням самого Ф. Ржегоржа, «Руське консульство». Слід зазначити, що на той час українського консульства у Празі не було, і він добровільно став амбасадором українства у Чехії. Саме на цю адресу (Rusínský konzulát Praha, Zlatá ul., č. 9) Ржегорж просив надсилати книжки та періодику для поповнення своєї української бібліотеки.

Оглянули також будинок № 6 на вул. Конвіктській (Konviktská) – ще одна адреса, за якою проживав чеський україніст, і на яку теж надходили українські книжки, про що свідчать приклеєні до них фрагменти конвертів з адресою одержувача.

³⁶ Valášková N. Sborník prací k 160. výročí narození Františka Řehoře / *Nad'a Valášková* // Národopisná revue / Vydává Národní ústav lidové kultury (Strážnice, ČR). – 2018. – Roč. 28, č. 4. – S. 332-333. – Recenze na: «Дала нам Чехія чоловіка з золотим серцем»: Франтішек Ржегорж у парадигмі українсько-чеських культурних взаємин : до 160-річчя від дня народження Франтішека Ржегоржа : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т Івана Франка, Ін-т народознавства, Всеукр. громадська організація Союз Українок, Укр.-чеськ. т-во ім. Ф. Ржегоржа. – Львів, 2017. – 217 с. : іл.

Від п. Зілінського я довідалася, що на розі вулиць Спаленої і Пуркинової³⁷ знаходилася колишня міська бібліотека (будинок не зберігся), де Ржегорж від листопада 1893 р. працював помічником бібліотекаря за 1 золотий в день. Не раз українські друки, призначені для нього, адресувались на празьку муніципальну бібліотеку, де він теж створив слов'янський відділ. (Фото 19-21)

Побували і на вул. Юнгмана, 17 – останнє житло Ф. Ржегоржа, де і закінчився його земний шлях. Неподалік, на площі Юнгмана, стоїть готичний костел XIV ст. – Храм Марії Сніжної – найвищий храм у Празі, звідки проводжали його в останню дорогу.

Відвідали і місце вічного спочинку чеського дослідника «серед заслужених людей, які поховані на Ольшанському цвинтарі» (Olšanské hřbitovy) – найбільшому і найвідомішому чеському кладовищі. Скромний пам'ятник на його могилі (квартал № 4, ряд № 9, могила № 12) було встановлено на зібрані кошти празької міської ради. «Колись на цьому скромному пам'ятнику була світлина Франтішка Ржегоржа. Час не вберіг її»³⁸. (Фото 22)

V. «Чогось подібного для української культури не зробив ніхто з чужоземних вчених...»

Франтішек Ржегорж відійшов у вічність так і не дочекавшись за життя і уже майже 120 років після смерті (помер 06.10.1899) виходу своєї омріяної праці про Галицьку Русь – окремого видання, яке готував до друку на основі зібраного ним і узагальненого величезного етнографічного матеріалу. Що зробити, на думку І. Франка, під силу було не кожному українцю³⁹. Його етнографічні статті і досі залишаються розкиданими в чеських журналах (наукових, белетристичних, політичних).

³⁷ Čermáková Zdeňka. Městská knihovna v zrcadle času (1891–2016) / Zdeňka Čermáková, Jan Lukavec. – 1. vydání. – Praha : Městská knihovna v Praze, 2016. – Режим доступу: http://web2.mlp.cz/koweb/00/04/28/16/43/mestska_knihovna_v_zrcadle_casu.html. – Дата перегляду: січень 2019 р.

³⁸ Горак Р. Призабуті з Вовкова / Роман Горак. – Львів, 2010. – С. 257.

³⁹ Мольнар М. Франтішек Ржегорж – великий друг українського народу (До питання чехословацько-українських зв'язків) / Михайло Мольнар // Дукля (Пряшів). – 1956. – Р. 4, № 3. – С. 128.

У 1954 р. відомий словацький учений-україніст, дослідник творчості Ржегоржа Михайло Мольнар (1930–2006) опублікував бібліографію праць чеського етнографа⁴⁰, який своєю невтомною колекціонерською діяльністю і друкованим доробком збагатив українську національну культуру, сприяв інтеграції України в європейський та світовий науковий і культурний простір. Як зазначає сучасний львівський письменник Роман Горак: «Це був справжній подвижницький вчинок зачарованої Галичиною людини з чужих сторін. Чогось подібного для української культури не зробив ніхто з чужоземних вчених...»⁴¹.

Після публікацій у 50-х рр. ХХ ст. подружжя Мольнарів (Михайла та Марії Мундяк-Мольнар (1928–1958)⁴² у науковій ржегоржіані в Україні та й у Чехії настала тривала перерва.

Сподіваємось, що одним із кроків у напрямі належної репрезентації Ф. Ржегоржа в Україні – його другій батьківщині («Русь то моя друга вітчизна, а русини мої рідні браття», – любив повторювати Ф. Ржегорж)⁴³, стане, як передбачено домовленістю між ЛННБ України ім. В. Стефаника та Генеральним консульством Чеської Республіки у Львові, ілюстроване науково-популярне видання про цю визначну постать та його книжкову сферу діяльності на основі вже опрацьованих матеріалів, а також тих, що ще потребують вивчення в установах Львова та Праги.

⁴⁰ Бібліографію праць Ф. Ржегоржа див.: *Molnár M. Nadšený hlasatel veliké družby* (K 55. výročí smrti Františka Řehoře) / *Michal Molnár* // Praha – Moskva : časopis pro kulturní a hospodárskou spolupráci s SSSR / Československo-sovetský institut v Praze. – 1954. – R. 4, № 8 (říjen). – S. 63-65.

⁴¹ *Горак Р.* Призабуті з Вовкова / *Роман Горак*. – Львів : ЗУКЦ, 2010. – С. 217.

⁴² Див.: До бібліографії праць М. Мольнара // *Мольнар М.* Зустрічі культур : з чехословацько-українських взаємовідносин / *Михайло Мольнар*. – Братіслава : Словацьке пед. вид-во, 1980. – С. 488-524. – Із змісту: публікації М. Мольнара про Ф. Ржегоржа. – С. 497 (№ 116-122); С. 499 (№ 162, 163); С. 500 (№ 177); С. 503 (№ 216); Марія Миколаївна Мольнар-Мундяк (1928–1958) : бібліогр. покажч. / АН УРСР, ЛНБ ім. В. Стефаника ; [уклала: *М. А. Вальо*]. – Львів, 1983. – 27, [1] с. – Із змісту: публікації М. Мольнар-Мундяк про Ф. Ржегоржа. – С. 11 (№ 24, 28), С. 12 (№ 32).

⁴³ *Мольнар М.* Франтішек Ржегорж – великий друг українського народу (До питання чехословацько-українських зв'язків) / *Михайло Мольнар* // *Дукля* (Пряшів). – 1956. – Р. 4, № 3. – С. 133.

Фото 1

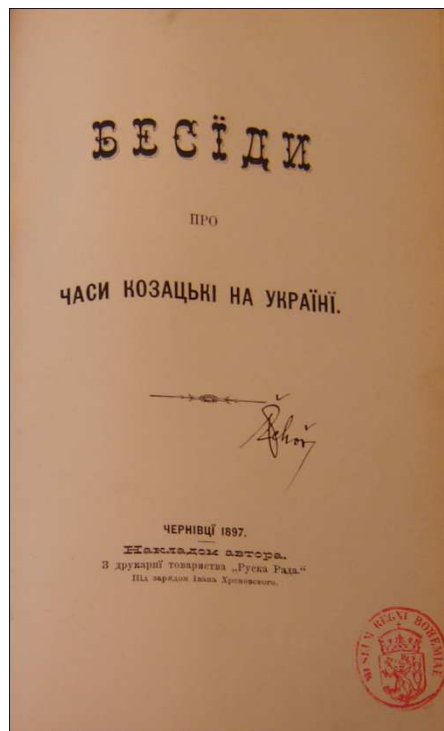

Фото 2

Фото 3

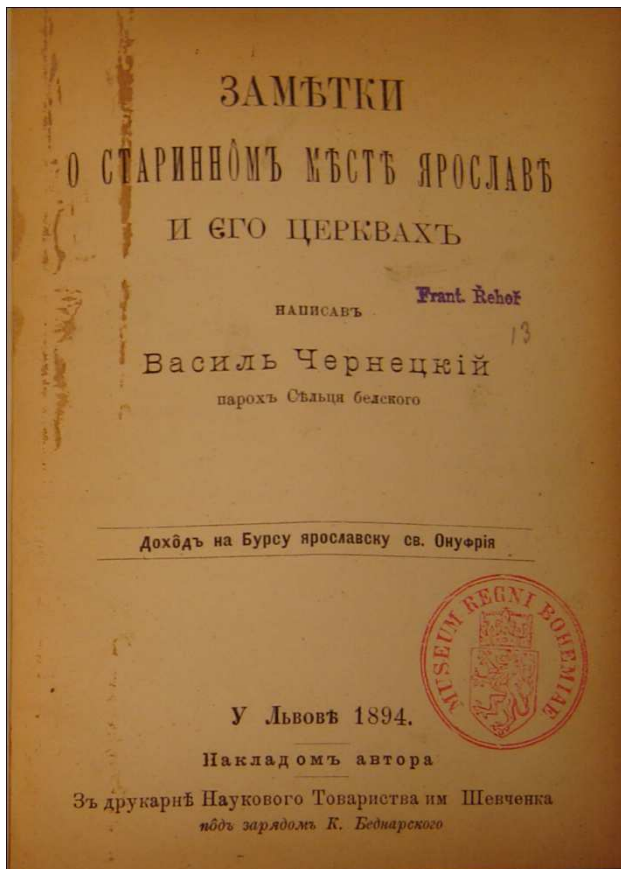

Фото 4

Фото 6

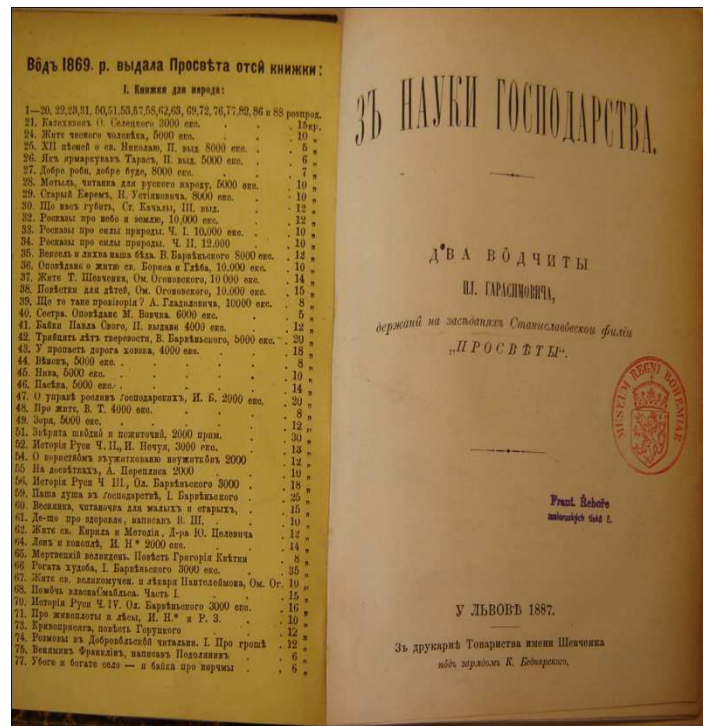

Фото 5

Фото 7

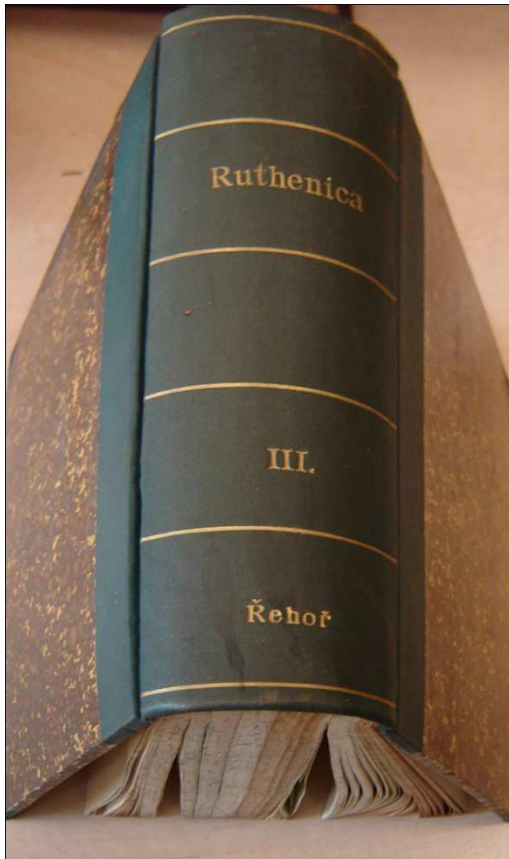

Фото 8

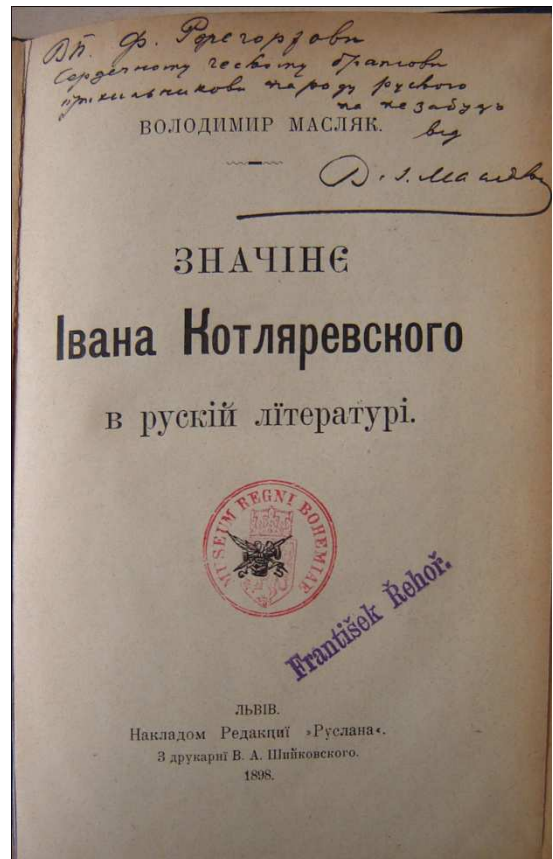

Фото 9

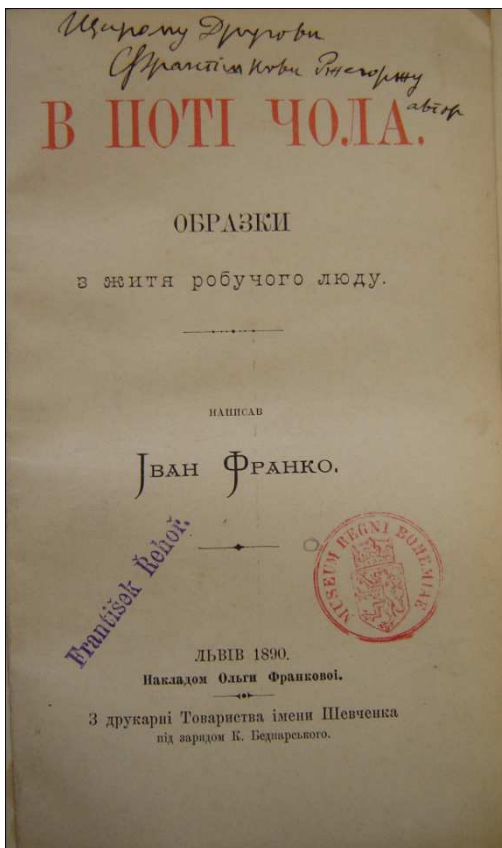

Фото 10

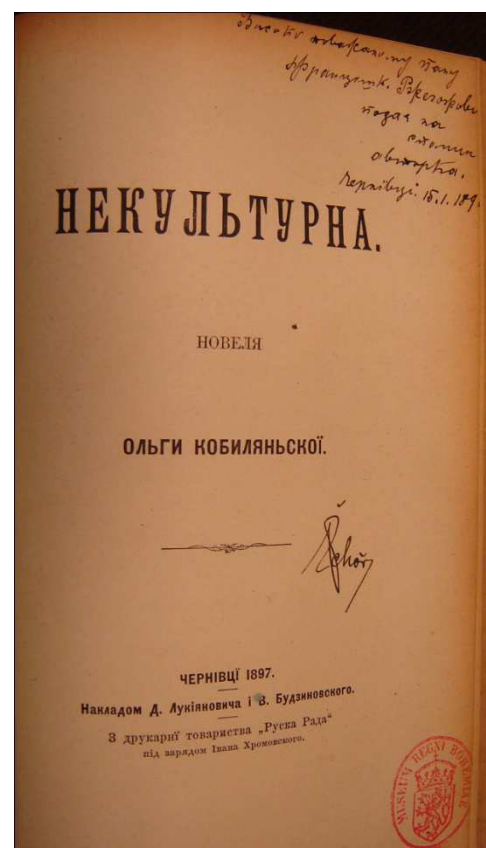

Фото 11

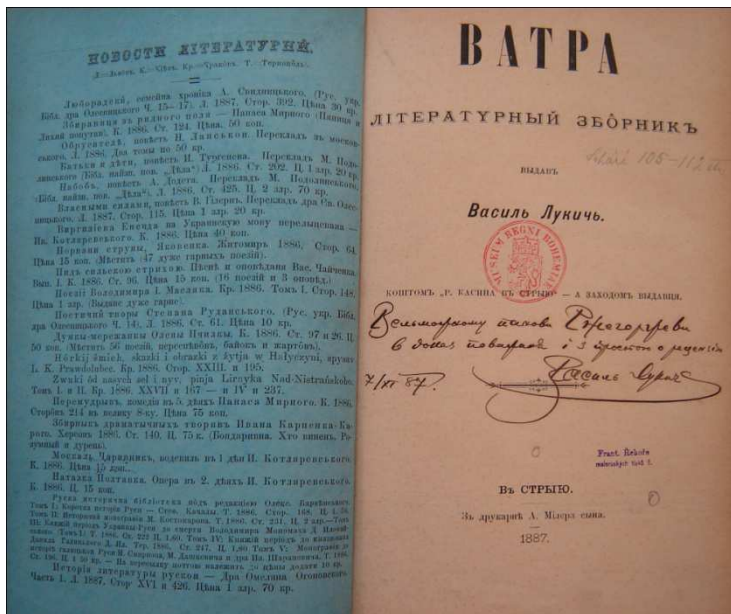

Фото 12

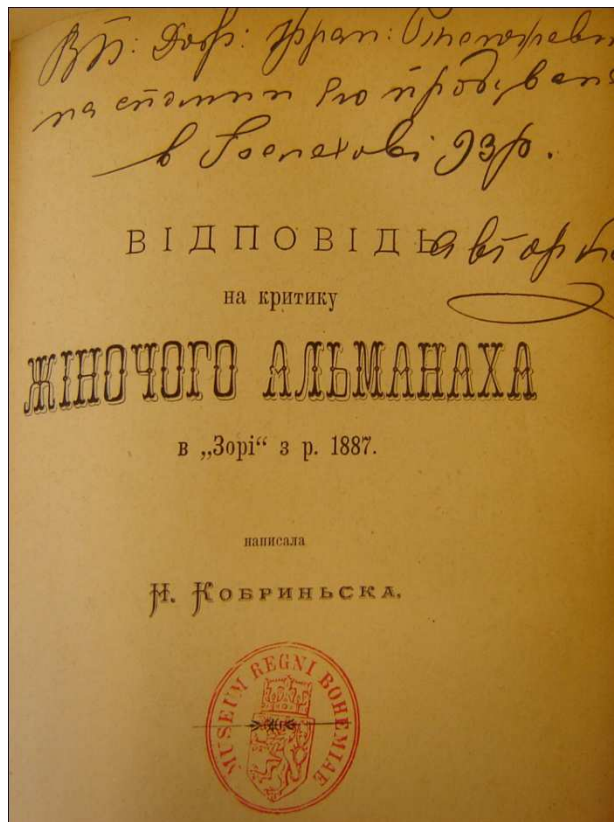

Фото 13

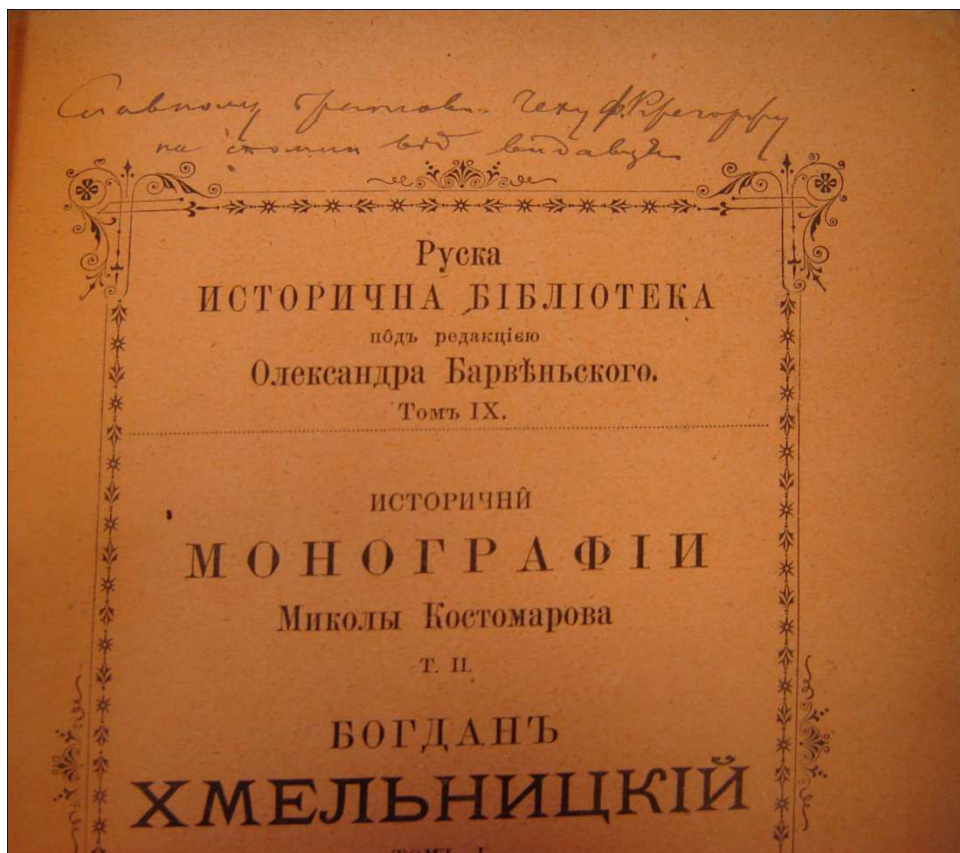

Фото 14

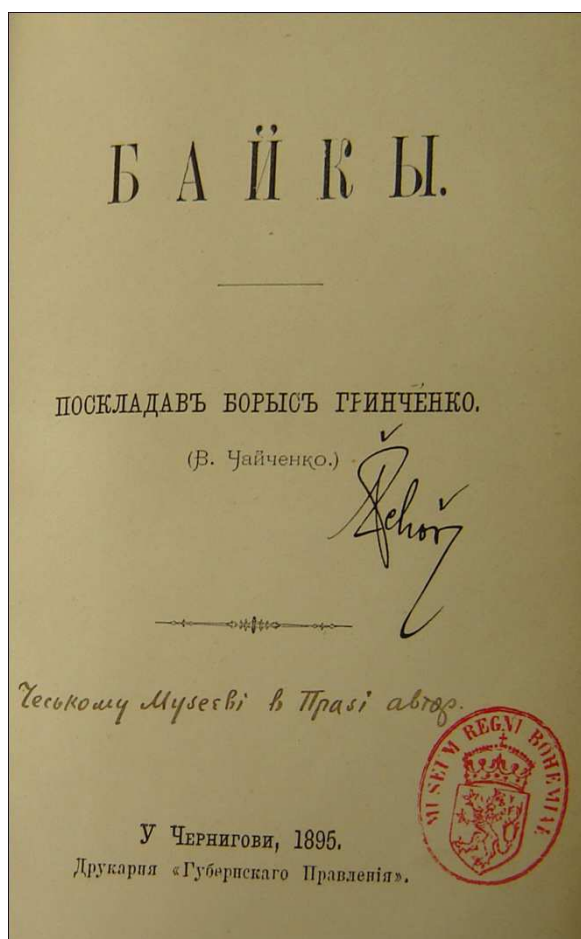

Фото 15

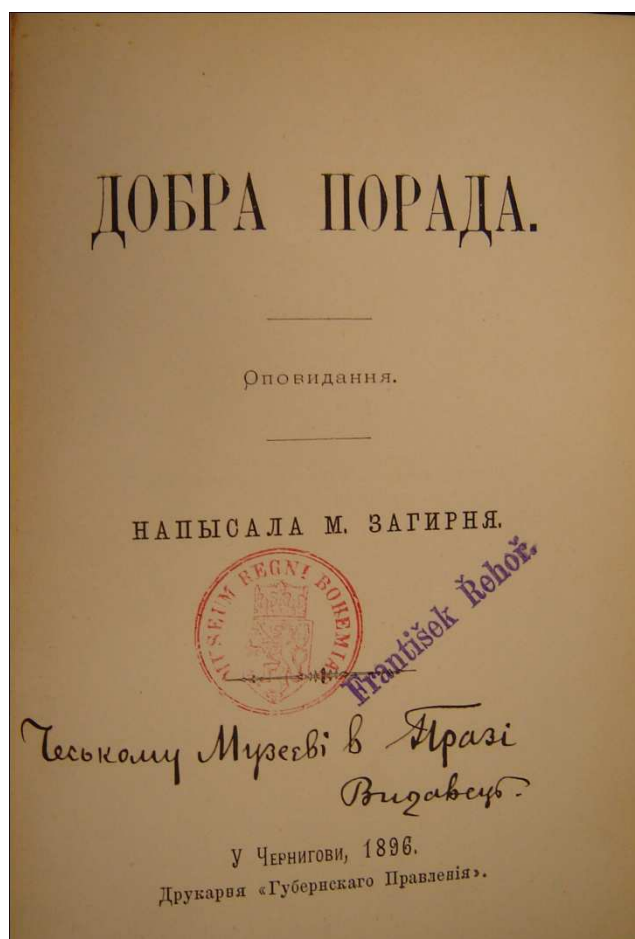

Фото 16

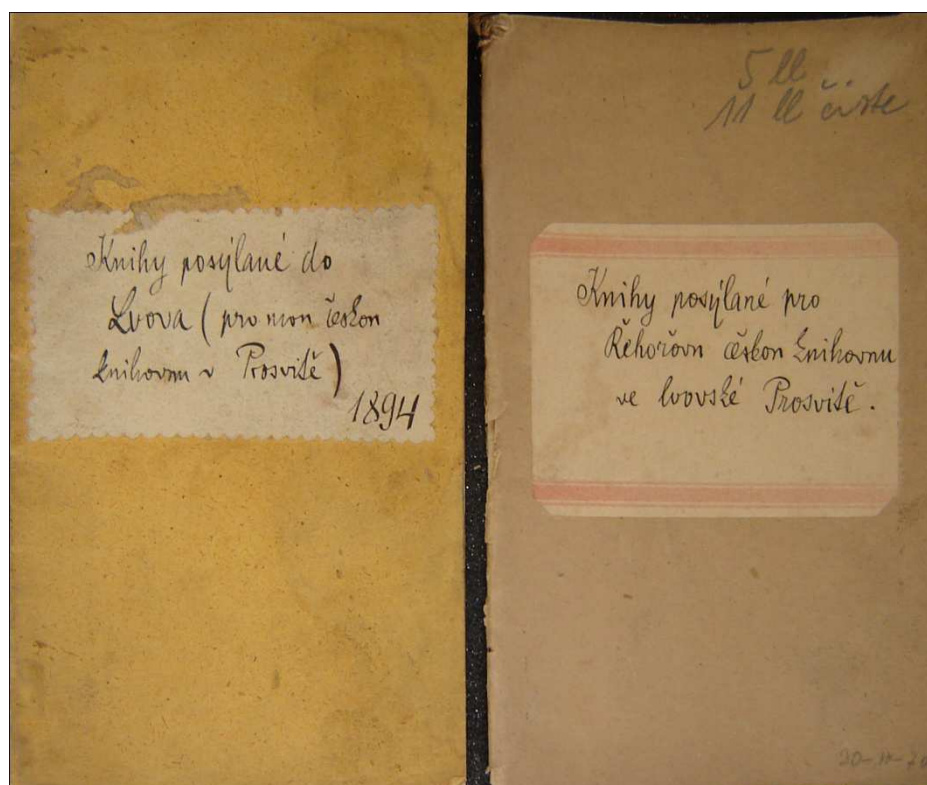

Фото 17

Pro výstavu kalendářů					
1.)	Kalendář Zlaté Prahy 2 ⁵	Otto	2:50	17)	Prolož Styblo 50
2.)	" prom' a divel českých (váž.)	"	1:50	18)	Batořin polit. kal. občanský a občanský (váž.) Batořec 1:50
3)	Velký slovanšský kalendář	"	50	19)	Kal. českých rodin " 25
4)	Slovanšský kalendář	"	30	20)	Kal. náro. politický 2 ^{dv} trůn. n. výstav. 40
5)	Pražský kalendář	Thyneck	50	21)	Nový pražský kal. (váž.) Flasce 50
6)	Kalý " "	"	30	22)	Hlasový minucí kalen. " 20
7)	Vlast'	"	50	23)	Meč okružek kotba 50
8)	" (male' vydání)	"	30	24)	Vlastenský pontník Cyr. met. kněf. 50
9)	Národ	Simáčel	50	25)	Velký náro. kalen. Popišel 50
10)	Česká stáž (váž.)	"	50	26)	Náro. kalen. " 30
11)	Českoslov. koleba	"	50	27)	Křesťan. kal. jedná' (váž.) Fanta 1'-
12)	Pečlivý národn' kalendář	vid. Batořec	50	28)	Vilimův hum. kalen. Vilimek - 60
13)	" " " (male' vydání)	"	30	29)	Občn. kal. horný svatošád. Knapp 50
14)	Nová doba	Beaufort	50	30)	" " " " menší výd. " 30
15)	Kal. čes. voj. výslonjileu	"	50	31)	Hornický kalen. (váž.) Montagn' spolek 50
16)	Vlastenský kalen.	Styblo	50	32)	Kal. česko-židovský (váž.) spolek česk. a žid. v Praze 60

Фото 18

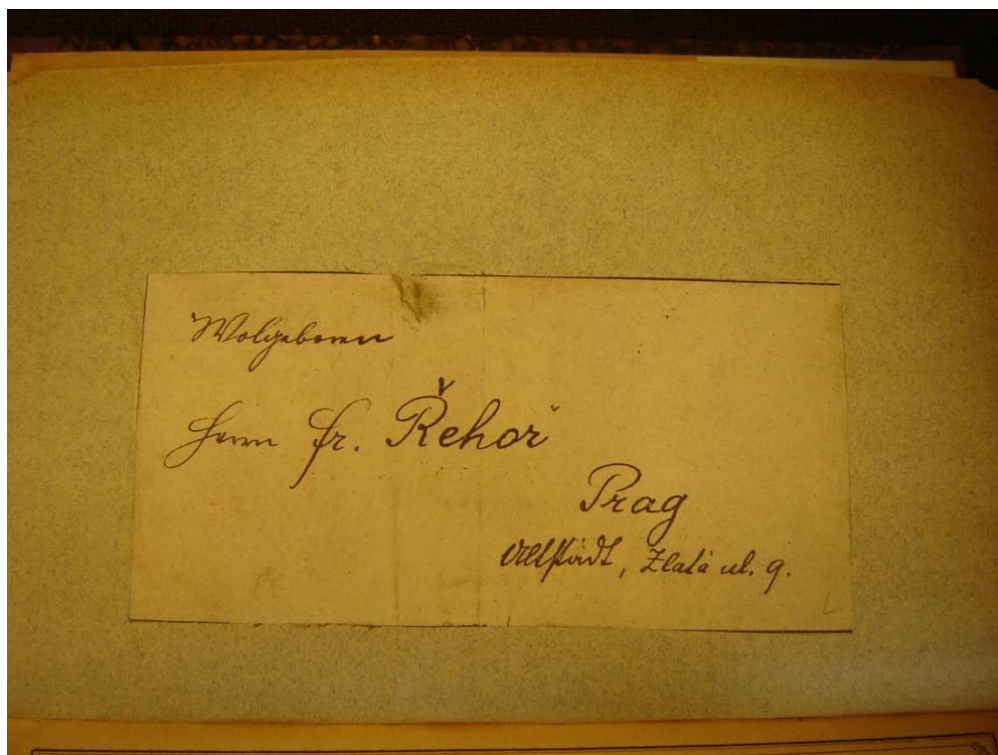

Фото 19

Фото 20

Фото 21

Фото 22

Наталія СМОЛЯНА,
директор Художньо-меморіального музею Устияновичів
у с. Вовків

ДОРОГА ДО РЖЕГОРЖА

У листі до Івана Франка від 22 січня 1894 року з Праги Франтішек Ржегорж, згадуючи Вовків і ті часи, коли він там мешкав, пригадуючи пісню, в якій жаліється за часом з молодих літ, котрий Дністром поплив, писав: «Милі приятелі, витаю між Вами, адже це були найкращі хвили, коли ми жили в Вовкові. Часом той щем за минулим, ніби хоче розірвати моє серце. Поміж ваших людей я прожив ряд незабутніх хвиль. Повторюю, прожив поміж ваших безконечно добрих, гноблених і як великодній баранчик терплячих людей, ті щасливі хвили. Ох, як я бажаю цьому народові долі і ще раз долі, а разом з тим хотів би залишок свого жебрацького життя провести також з ним. Моя дорога мама, брат з сестрою тліють на вовківському кладовищі, про що я з пієтизмом писав у Svetozori. Мені не судилось, щоб ваші люди насипали і наді мною могилу...»

З вікна кімнати, яка присвячена Франтішеку Ржегоржу, у музеї Миколи і Корнила Устияновичів в с. Вовків видно пагорб, по якому звивається польова дорога до Грабника. Це присілок Вовкова, в якому зараз 16 хат (і навіть декілька палаців), гарні краєвиди і ліси, ліси... Природа первісна. Десь на якихось паперах ця місцевість позначена як заповідник, але це ніц не значить для тих, хто там живе. Там, на Грабнику, у палаці, від якого не залишилося нічого, що належав ордену Бенедиктинок, впродовж 10 років жив Франтішек Ржегорж з родиною (батько, мати, брати, сестри, швагро). Вони орендували землі і з того жили. Очевидно, що не самі тяжко гарували на полі, а винаймали до тої роботи місцевих селян, платили їм за це і ще й мали на прожиття і утримання своїх маєтків в Чехії.

Метричні книги дають багато цікавої інформації про родину, одруження і смерть родичів Франтішека, але сказати точно, коли у

Вовків (Грабник) прибули Ржегоржі, неможливо. Перша згадка – 1879 р. Та зрештою, ця інформація очима музейного працівника не є завданням цієї публікації.

Знаємо, що 10 років прожив там Ржегорж і саме там почався як етнограф, фотограф, письменник (spisovatel z Volkova) як себе сам називав чи ідентифікував, громадський діяч, збирач старовини і великий друг України, якої на мапах географічних ще не було.

Іван Франко у нарисі «До історії чесько-руських взаємин», який уперше був опублікований чеською мовою в № 4 журналу «Slovansky přehled» за 1901 рік, серед найвидатніших особистостей, котрі долучились до скріплення плідних чесько-українських зв'язків, наприкінці статті зазначав: *«Закінчу сей нарис згадкою про чоловіка, якого ім'я нерозривно зв'язане з історією чесько-руських зносин 1880-1900 рр. – Франтішка Ржегоржа. Його передчасна смерть була для галицьких русинів, може, більшою стратою, ніж для чехів. Чехія дала нам в ньому не тільки розумного, невтомимого і різностороннього збирача-етнографа, не тільки пильного і тямучого посередника, що, знайомлячи чехів з нашим народом, не переставав також знайомити нас з чехами, їх письменством і їх високим та інтенсивним культурним життям. У Ф. Ржегоржі дала нам Чехія чоловіка з золотим серцем, повним високого ідеалізму, без сліду якої-небудь партійної доктрини, цілим серцем відданого службі одного високого діла – пізнання правди і домагання до її перемоги. Ржегорж писатель і учений забудеться, але пам'ять про Ржегоржа – чоловіка з його щирою дитячою душею, чоловіка, якого знала і любила вся галицька Русь, та пам'ять переживе його писання».*

Часто вдивляючись у цю польову дорогу і ідучи нею, думаю про те, як нею колись йшов Ржегорж і що його до Вовкова манило. Костел? Греко-католицький священник о. Бажанський, який був патріотом і любив музикувати, чи чарівна Олеся, дочка отця, яка стала ідеалом для Франтішека чи не на все життя.

Ідея про увічнення пам'яті Франтішека Ржегоржа в музеї-садибі Устияновичів належала видатному письменникові Роману Лубківському, який з великою любов'ю ставився до чехів, дружив з

багатьма відомими діячами культури і політики і згодом став першим Надзвичайним і Повноважним Послом Незалежної України у Чехії.

Першим оригінальним експонатом був дарунок від Р. Лубківського – Оттовий словник 1888 р. (т. 1), де Ржегорж згадувався як письменник з Вовкова. Була мрія у Романа Лубківського і навіть дуже реальна спроба створити окремий музей Ржегоржа на території садиби Устияновичів.

Не було, як кажуть, політичної волі керівництва Національного музею, філіалом якого був музей Устияновичів. З того часу пролетіло, як батоном цвяхнуло, 30 років, і оглядаючись назад, з сумом констатую, як мало зроблено. Хоча... Були конференції, виставки, виданий Романом Гораком твір «Призабуті з Вовкова» про Корнила Устияновича і Франтішека Ржегоржа, які у земному житті не зустрілись, але Вовків був для них знаковим місцем.

Були дослідження наукові і не дуже наукові....

Були студентські практики і дипломні роботи, присвячені Ржегоржу.

З тих кращих досліджень наших науковці гріх не згадати про Євгена Топінку, голову Товариства «Beseda», який видав у 2007 р. дуже гарну роботу «Збірник статей та документів до історії чесько-галицьких стосунків». А перед тим він був великим популяризатором Франтішека.

Розповідали мені члени Товариства, що під час однієї з подорожей автобусом у Чехію Євген Топінка запитав, хто знає ім'я Ржегорж

– Ніхто.

– А хочете знати?

– Тааак!

І упродовж двох годин у нічному автобусі він вів їх до Ржегоржа.

– Я вас не заколисав?

– Ні! Ще, будь ласка, говоріть...

Це було перше знайомство. А далі вже були у Чехії на могилі Ржегоржа. Були вечори, було створене з ініціативи Ореслави Хомик і Галини Шиманської українсько-чеське товариство імені Франтішека Ржегоржа, яке провело II Міжнародну конференцію і організувало показ вистави «Дала нам Чехія чоловіка із золотим серцем» у філармонії при переповненій залі. Було достойне представництво, музика і слово про Франтішека Ржегоржа.

Був реалізований проект ГО «Калиновий рай» «Школа навчання для дорослих імені Франтішека Ржегоржа у с. Вовків». У рамках цього проекту, за фінансової підтримки Чехії, було зроблено багато корисних справ. Видані і перевидані книги, встановлено на цвинтарі у с. Вовкові меморіальний знак, що тут поховані мати, брат і сестра Ржегоржа, і у старовинній церкві Введення в Храм Богородиці за упокій їхніх душ о. Петро Терлецький виголосив молитви.

Якось собі порахувала приблизно скільком людям ми, музейники, через екскурсії, виставки та інші заходи відкрили ім'я Франтішека Ржегоржа. Вийшло 8400!!! Не всі зерна сходять, але сівачів все більше.

Усе те, що ми любимо, колись помре, але відродиться в іншій іпостасі. Так і ми повертаємо Ржегоржа, який так нас любив, повертаємо тим, що починаємо любити свою історію, відроджуємо пам'ятки і пам'ять.

Олександра ЛУК'ЯНЕНКО,
завідувач відділу літератури іноземними мовами
ім. О. Масляка ЛОУНБ

БОГЕМІСТИКА ІВАНА ЛОЗИНСЬКОГО

Стаття присвячена Івану Лозинському (1927-1992), українському літературознавцю, бібліографу, директору Львівської міської бібліотеки іноземної літератури, а згодом – завідувачу відділу іноземної літератури Львівської обласної універсальної наукової бібліотеки.

«Львівська іноземна книгозбірня» – назва, яку дали львів'яни Львівській міській бібліотеці іноземної літератури № 3 – пам'ятає часи, коли її читачем, потім бібліографом, а згодом і довголітнім директором (1957-1976) був Іван Лозинський, богеміст за фахом, випускник слов'янського філологічного відділення Львівського державного університету ім. І. Франка. Ще навчаючись в університеті, коло зацікавлень студента Лозинського поступово розросталось і, як писав в автобіографії: *«Довго не міг рішитися, якій літературі присвятити свою любов, запал і молодечу енергію. Притягав героїзм болгарських письменників, а перемогла все-таки велика краса і патріотизм чеської реалістичної літератури. Я був полонений поезією Карла Гавлічка-Боровського і Яна Неруди. Тому і дипломна робота, яку я захистив, мала назву «Ян Неруда — один з основоположників реалізму в чеській літературі».*¹

Гортаючи сторінки біографічних матеріалів Івана Лозинського, одразу помітиш, що до життя науковця він готувався замолоду. Після університетської лави вступив до аспірантури при Львівському інституті суспільних наук АН УРСР за спеціалізацією «Історія польської літератури» і «з того часу, – зізнавався майбутній науковець, – в моїх наукових захопленнях домінуючим став інтерес до польської літератури, якою займався уже близько

¹ Книгозбір Івана Лозинського у фондах ВЛІМ ЛОУНБ : кататог / упоряд. О. Лук'яненко; ЛОУНБ. – Львів, 2012. – С. 18

тридцяти років». Проте профільна освіта богеміста ніколи не полишала його творчих задумів. Та попри все чільне місце в уподобаннях Івана Миколайовича завжди займала Україна, порівняльне літературознавство. Фактично вся його публіцистика присвячена дослідженням слов'янсько-українських літературних зв'язків. Він написав чимало гасел про творчість письменників чеської, словацької, польської, болгарської, а також і англійської, німецької, французької та інших літератур до Шевченківського словника, Української літературної та Української радянської енциклопедій, Радянської енциклопедії історії України. Утім, тогочасна творчість Івана Лозинського була багато в чому обмеженою у виборі предмета дослідження з огляду на пріоритети радянської системи, на цензуру, що зумовлювали можливість публікації його статей у наукових часописах і пресі. Тож він досліджував те, що дозволялося і у потрібному до вимог радянського часу ракурсі.

У філологічних колах І. Лозинський здобув репутацію надійного джерела інформації, у науковому світі його вважали компетентним і вдумливим дослідником, справжнім фахівцем-славістом. Його статті публікували авторитетні наукові (ВАКівські) часописи. Серед колег вирізнявся феноменальною пам'яттю. У сфері українсько-чеських літературних стосунків був досить відомою особою, про що свідчить занесення його прізвища до празького бібліографічного покажчика «*Sto padesát let česko-ukrajinských literárních styků 1814-1964*»².

У царині богемістики його праці почали з'являтися з 1954 року. Іван Лозинський не був членом КПРС, не мав жодного офіційно захищеного наукового звання, тому йому доступніше було публікувати свої статті у повсякденній пресі. Першою публікацією була стаття у «Львовской правде» 1954 року про чеського поета Яна

² *Sto padesát let česko-ukrajinských literárních styků 1814-1964 : ved.-bibliogr. sb. – Praha: Svět Sovětů, 1968. – S. 419.*

Неруду³, двома роками пізніше у часописі «Жовтень» (№ 7) з'явилась публікація про Карела Гавлічка-Боровського⁴. Ще за рік знову у «Львовской правде» вийшла стаття про народного поета Станіслава Костку Неймана⁵, і в цей же час публікація про Івана Франка як перекладача, популяризатора творів Карела Гавлічка-Боровського, котра була видана вже у Братиславі⁶.

50-і роки в творчому процесі молодого науковця ознаменувалися жвавим інтересом до болгарської, та в основному все таки до польської літератур. Насамперед, його захопила молода болгарська поезія, зокрема постать Тараса Шевченка в ній, зацікавили й праці популяризатора української літератури в Болгарії, літературознавця, історика та перекладача Атанасова Петко Калусева, привернули увагу видання в Україні творів тогочасного міністра освіти Болгарії, академіка Івана Вазова, сподобалось українське трактування творчості письменника Еліна Пеліна. Серед досліджень творчості польських авторів фаворитами були Анджей Браун, Тадеуш Бой-Желенський, Марія Конопницька, Владислав Реймонт, Юліан Тувім, Болеслав Червенський.

Протягом 60-90-х років розвідки міжслов'янських літературних взаємин у статтях Івана Лозинського торкалися і словацької літератури. Прикладом можуть слугувати статті, присвячені письменнику Петеру Їлемницькому, поету й публіцисту Лацо Новомеському, поету Андрею Плавці, прозаїку, драматургу, поету, публіцисту, редактору, педагогу, політику Йозефу Грегору Тайовському, поету, філологу Людовиту Велиславу Штуру, словацькому та чеському славісту Павелу Йозефу Шафарику.

Літературні розвідки Івана Лозинського саме у царині богемістики були найбільш розмаїтими і стосувались творчості поетів Петра Безруча, Іржі Волкнера, Ярослава Врхліцького, Йозефа Гори, Карела Яромира Ербена, Рудольфа Майєра, Карела Гінека Махи,

³ Іван Лозинський (1927-1992) : бібліогр. покажч. / упоряд. М. Кривенко; ред. Л. Терещенко; комп. набір та відп. за випуск О. Лук'яненко; дизайн Р. Яціва; ВЛІМ, ЛДОУНБ. – Львів, 1997. – С. 14. – (Науковці Львівщини).

⁴ Там само. С. 14.

⁵ Там само. С. 15.

⁶ Там само. С. 15

Божени Нємцовой, Ладислава Новомеського, Івана Ольбрахта, Сватоплука Чеха. Окрім поетів, його цікавили: критика публіциста Вітезслава Галека, сатира Ярослава Гашека, писемна спадщина філософа і реформатора Яна Гуса, перекладача Алоїса Дурдіка, відомої чеської письменниці, журналістки, перекладачки, публічної діячки Марії Маєрової, письменника, редактора, видавця Яна Піларжа, новелістки Марії Пуйманової, публіциста і демократа Карела Сабіни, письменника і журналіста Юліуса Фучика, на честь якого у 1967 році нашій книгозбірні було присвоєно його ім'я, і від того часу вона вже називалась «Львівська міська бібліотека іноземної літератури імені Юліуса Фучика». Це також було заслугою Івана Миколайовича.

Порівняльне літературознавство переважно звучало з вуст Івана Лозинського в його усних виступах, обговореннях на різних засіданнях, конференціях. Так його виступ на засіданні редколегії про українське красне письменство в контексті світової літератури згадував часопис «Жовтень»⁷, а виступ про українсько-чеську літературну співпрацю, оформлений у статтю «Іван Франко і Ярослав Врхліцький»⁸, висвітлював свого часу науковий часопис «Проблеми слов'янознавства». Подібні виступи мали місце також і на конференціях, присвячених перекладній літературі, в основному також слов'янській.

Усі його статті зафіксовані у виданому нами після його смерті бібліографічному покажчику. Загалом, праці Івана Лозинського занесені до багатьох бібліографічних покажчиків, таких як «Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті», «Слов'янська філологія на Україні» різних років, «Філологічні науки на Україні 1978-1987», «Polska bibliografia literacka»⁹.

Слов'янознавство було як профільною, так і пріоритетною тематикою науковця, тому він часом займався рецензуванням у наукових часописах «Проблеми слов'янознавства», «Советское

⁷ Там само. С. 52.

⁸ Там само. С. 41.

⁹ Там само. С. 57-59.

славяноведение», написав рецензію на книжку «Жовтень і зарубіжні слов'янські літератури».

Увесь творчий шлях Івана Миколайовича був тісно пов'язаний з Україною, тож він цікавився науковими публікаціями свого університетського вчителя, відомого українського славіста Іларіона Свенціцького¹⁰, сферою його міжслов'янських досліджень, яким присвятив не одну свою публікацію. Крім того, писав про перебування у Львові видатного українського мовознавця, фольклориста, етнографа, педагога Олександра Потебні, висвітлював взаємини з українськими філологами словенського та австрійського мовознавця, основоположника порівняльного мовознавства Франьо Міклошича, часто виступав на з'їздах славістів, наукових і читацьких конференціях, літературних вечорах і урочистостях, декадах польської книги у Львові, брав участь у обговореннях книг. Про Івана Лозинського згадували у своїй статті Микола Пушкар «О slavistike na L'vovskej štátnej univerzitě»¹¹, Марк Гольберг у часописі «Межславянские литературные связи»¹² та ін.

Коло літературознавчих досліджень Івана Лозинського охоплювало 18 країн світу. Галузевий простір розповсюджувався не лише на літературознавство, а й, до прикладу: на медицину (писав про львівських медиків, що навчалися у Празі, професора Михайла Подільчака, директорку фельдшерсько-акушерської школи у Львові Софію Парфанович), на мистецтво (писав про львівських митців Івана Яцишина, Володимира Пінігіна, а ще про ансамбль «Юність», про Львівський музей українського мистецтва, про малярство Тараса Шевченка, про самбірського церковного маляра Іллю Децика, про польського композитора Кароля Шимановського).

Колеги називали його науковцем сьогодення, який відгукувався на тогочасні затребувані найактуальніші події. І це було дійсно так, адже він писав свого часу: і про чеського теолога, мислителя, педагога, письменника Яна Амоса Коменського, і про львівського популяризатора діалектичного та історичного матеріалізму Стефана

¹⁰ Там само. С. 20, 208-209, 220, 238, 282, 299, 361, 378, 412, 413, 477, 485.

¹¹ Там само. С. 49.

¹² Там само. С. 49.

Руднянського, і про чеського релігійного мислителя, філософа, реформатора, національного героя Яна Гуса, і про Львівське обласне відділення Товариства радянсько-польської дружби, відповідальним секретарем якого був довший час, і про Острозьку біблію, і про виникнення Львівського університету, і про повернення Польщі на карту Європи, і про польського історика-славіста, етнографа, бібліографа Едмунда Колодзейчика, і про професора університету штату Юта (США) Богдана Чопика, і про українського пластуна, психолога, винахідника контролографа Ярослава Цурковського, і про великого бойка, галицького педагога, письменника і краєзнавця Івана Филипчика, і про діяльність українського церковного та громадського діяча, історика і освітянина, митрополита Іларіона (в миру Івана Огієнка) в контексті початку українського книгодрукування, і про патріарха української політики, педагога, журналіста Юліана Романчука та ін. Писав він українською, російською, польською, чеською та часом словацькою мовами.

А ще Івана Миколайовича вабила перекладацька діяльність. Причому він перекладав не лише з польської, словацької, чеської мов, а й на ці мови, як от здійснив польський переклад українського путівника по Львову¹³.

Як директор, а згодом завідувач книгозбірні, І. Лозинський брався за соціологічні дослідження з бібліотечної справи щодо обслуговування читачів, міжнародного книгообміну з бібліотеками Чехії, Словаччини, Польщі, Болгарії, Німеччини, діяльності «Клубу цікавих подорожей» при нашій книгозбірні, ролі Іноземної книгозбірні у Львові, централізації міських бібліотек в Україні.

Насправді творчий архів Івана Лозинського надто різнобічний, аби надати перевагу якійсь одній із обраних ним дисциплін дослідження. Проте богемістика займає у розвідках науковця друге за кількістю опублікованих статей місце після полоністики, а значить – цілком справедливо вважати її не просто обраним замолоду фахом, а й вагомим здобутком як для самого науковця, так і для Львівщини загалом.

¹³ Там само. С. 49.

*Олександр МОТОРНИЙ,
доцент кафедри слов'янської філології ім. проф. І. Свенціцького
ЛНУ ім. І. Франка, канд. філол. наук*

БОГЕМІСТИЧНІ СТУДІЇ ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА АНДРІЙОВИЧА МОТОРНОГО

Цього року минає 90 років від дня народження та майже п'ять років від дня смерті вченого, педагога, дослідника слов'янських літератур, організатора міжслов'янського літературного та культурного життя, багаторічного працівника Львівського національного університету ім. І. Франка, завідувача кафедр слов'янської філології та світової літератури, професора Володимира Андрійовича Моторного¹.

За більш ніж п'ятдесят років праці у Львівському університеті Володимир Андрійович проявив себе як славіст широкого профілю, оскільки з перших і до останніх років роботи йому часто доводилося читати різні славістичні дисципліни: мовознавчі, літературознавчі, культурологічні, займатися історією літератур і культур усіх слов'ян, як західних, так і південних. Це дозволило значно розширити кругозір вченого та згодом вилилось у велику кількість наукових та методичних праць. Попри зацікавленість, фактично, усіма слов'янськими літературами та культурами², Володимир Андрійович завжди вважав своїм основним профілем богемістику. У цій галузі він проявив себе як науковець найактивніше. Десятки наукових та газетних статей, нарисів, повідомлень, рецензій було так чи інакше присвячено історії чеської літератури, культури, чесько-українським взаєминам. Особисті знайомства Володимира Андрійовича з деякими чеськими письменниками значно сприяли інтересу до цієї наукової

¹ Володимир Андрійович Моторний віддав установі понад 50 років.

² Володимир Андрійович залишив по собі праці з сорабістики, словакістики, статті, присвячені літературам південних слов'ян, також наукові розвідки про міжслов'янські культурні взаємини. Виробнича необхідність змушувала тоді ще молодого викладача братися за більшість літературних, а подекуди і мовних курсів на кафедрі.

сфери і розвитку богемістики на кафедрі слов'янської філології Львівського університету загалом.

Свої перші праці, присвячені чеській літературі Володимир Моторний написав ще у студентські роки, коли сам вивчав чеську літературу або ж одразу після закінчення навчання в університеті. Це статті науково-популярного характеру про класиків чеської літератури, метою яких є ознайомлення широкої громадськості з культурним життям країни³. Також приблизно в цей час з'являється зацікавлення В. А. Моторного чесько-українськими літературними зв'язками, зокрема рецепцією чеської літератури Іваном Франком, про це у 1956 р. виходить стаття у газеті «Львовская правда»⁴. Інформацію у ній доповнила інша праця, де автор зосередився на зв'язках І. Франка з передовими представниками словацької інтелігенції⁵. У середині та наприкінці п'ятдесятих років побачило світ ще декілька статей у газетах, де молодий вчений зробив екскурс у історію чеської літератури та розкрив цікаві факти життя і творчості Я. А. Коменського⁶, К. Светлої⁷, Івана Ольбрахта⁸, Гези Вчелічки⁹. Більшість цих статей була надрукована у газетах «Вільна Україна» та «Львовская правда».

В. А. Моторний активно відгукувався на праці інших вітчизняних славістів, присвячені чеській літературі, написав низку рецензій на літературні статті своїх колег А. П. Соловйової,

³ Моторний В. А. Ян Неруда: (до 120-річчя з дня народження) / В. А. Моторний // Вільна Україна, 1954. – 10 лип.; Моторний В. А. Карел Чапек / В. А. Моторний // Вільна Україна. – 1955. – 9 січ.; Моторний В. А. Великий син чеського народу [Ян Гус] / В. А. Моторний // Вільна Україна. – 1955. – 6 лип.

⁴ Моторный В. А. Узлы великой дружбы: И. Франко и чешская литература / В. А. Моторный // Львовская правда. – 1956. – 3 авг.

⁵ Моторный В. А. Чешские и словацкие связи Ивана Франко / В. А. Моторный // Славяне. – 1958. – № 7. – С. 59. – Б. п. – Рец. на кн.: Styky Ivana Franka s Čechmi a Slovákmi. – Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1957. – 692 s.

⁶ Моторный В. А. Великий чешский педагог (Ян Амос Коменский) / В. А. Моторный // Львовская правда. – 1957. – 19 апр.

⁷ Моторный В. А. Романы Каролины Светлой / В. А. Моторный // Львовская правда. – 1956. – 18 авг.

⁸ Моторный В. А. Иван Ольбрахт (к 75-летию со дня рождения) / В. А. Моторный // Львовская правда. – 1957. – 6 янв.

⁹ Моторний В. А. Поезії Гези Вчелічки / В. А. Моторний // Вільна Україна. – 1958. – 12 груд.

С. В. Нікольського, С. А. Шерлаїмової, В. І. Шевчука.¹⁰ Саме в цей час почалося активне вивчення чеської літератури початку ХХ ст., з'явилося декілька фундаментальних вітчизняних розвідок про всесвітньо відомих вже на той час Я. Гашека та К. Чапека. Своєрідним підсумком такого рецензування є стаття В. А. Моторного «Творчість К. Чапека в українській критиці та перекладах»¹¹. Автор розвідки наголошує на великій популярності творчості чеського фантаста у тодішньому СРСР, на численній кількості його перекладів та видань, в тому числі і українською мовою ще у довоєнний період. У післявоєнні ж роки, як зазначає вчений, відбувся справжній бум зацікавлення його творчістю серед вітчизняних літературознавців. Серед дослідників творчості К. Чапека згадується у статті навіть Олексій Володимирович Чичерін, який, за словами В. А. Моторного, був одним з перших українських літературознавців, який спробував розглянути явища чеської літератури у загальноєвропейському контексті і особливу увагу приділив саме творчості К. Чапека. Найґрунтовнішим дослідником життєвого і творчого шляху чеського фантаста, на думку вченого, був В. Шевчук, автор першої дисертації і першої монографії про нього у СРСР. У розвідці згадується також львівський дослідник К. Забаріло, який вивчав здебільшого малу прозу письменника і вплив філософських ідей на його творчість.

Кандидатська дисертація Володимира Андрійовича також висвітлює проблеми розвитку чеської літератури і присвячена творчості автора середини ХХ ст. Турека Сватоплука. Про Турека Сватоплука вчений написав також низку статей до енциклопедій і

¹⁰ Моторний В. А. Три нові монографічні праці про чеську літературу / В. А. Моторний // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 1976. – Вип. 13. – С. 96–99. – Рец. на кн.: Солов'єва А. П. Ян Неруда и утверждение реализма в чешской литературе. – Москва: Наука, 1973. – 304 с.; Никольский С. В. Карел Чапек – фантаст и сатирик. – Москва: Наука, 1973. – 431 с.; Шерлаимова С. А. Чешская поэзия XX века (20-30 годы). – Москва: Наука, 1973. – 463 с.; Моторний В. А. [Рецензія] / В. А. Моторний // Радянське літературознавство. – 1978. – № 12. – С. 85–86. – Рец. на кн.: Шевчук В. І. Чеський сатиричний роман ХХ ст. (1900-1940). – Київ: Наукова думка, 1978. – 275 с.

¹¹ Моторний В. А. У світі слов'янських літератур / В. А. Моторний. – Львів, 2004. – С. 158.

наукових журналів¹². В. А. Моторний неодноразово розповідав студентам про своє особисте знайомство з Туреком Сватоплуком, про те, як гостював у письменника і як отримав від нього у подарунок чорнильну ручку, яку зберігав у себе вдома на згадку. Відомими сьогодні є переклади В. А. Моторного творів Турека Сватоплука на українську та російську мови¹³. У 1980 р. виходить монографія В. А. Моторного «За революцію я віддав свій голос», написана на матеріалах кандидатської дисертації вченого¹⁴. В. А. Моторний у своїй книзі називає згаданих вже С. Нікольського, Р. Кузнецову, також І. Бернштейна як дослідників та популяризаторів творчості чеського прозаїка, всебічно аналізує його літературну спадщину, а також згадує особисте знайомство з ним¹⁵.

Своїм великим другом В. А. Моторний вважав чеського художника Вацлава Фіалу. Вчений неодноразово гостював у нього вдома, відвідував його виставки, часом подорожував Чехією разом з ним і його сином, відомим чеським мистецтвознавцем Володимиром Фіалом. У приватних розмовах В. А. Моторний згадував часи цієї дружби з ностальгією, завжди наголошував на освіченості та інтелігентності Фіал, як батька, так і сина; згадував, зокрема, їхнє вільне володіння кількома європейськими мовами та всебічну ерудованість. Вацлав Фіала неодноразово їздив на пленер у Закарпаття і робив замальовки місцевого побуту з натури. Спогадам про Вацлава Фіалу присвячена однойменна стаття В. А. Моторного у журналі «Жовтень» та огляд виставки художника у газеті «Львовская

¹² *Моторный В. А.*. Сватоплук Т. / *В. А. Моторный* // КЛЭ. – Москва, 1971. – Т. 6. – С. 695, *Моторный В. А.* Ботострой без шефа / *В. А. Моторный* / Львовская правда. – 1957. – 16 авг. – Рец. на кн.: Ботострой без шефа / Т. Сватоплук. – Москва: Изд-во иностранной литературы, 1956. – 444 с.

¹³ Сватоплук Т. Про мужнього вуханя: повість-казка / пер. з чес.: В. Моторного та П. Гонтаря. – Київ: Дитвидав УРСР, 1961. – 127 с.; Сватоплук Т. История одного города / пер. з чес. В. Моторного // Львовская правда. – 1957. – 19 дек.

¹⁴ *Моторный В. А.* За революцию я отдал свой голос (творчество Т. Сватоплука и некоторые вопросы социалистического реализма) / *В. А. Моторный*. – Львов: Вища школа, 1980. – 140 с.

¹⁵ *Моторный В. А.* За революцию я отдал свой голос (творчество Т. Сватоплука и некоторые вопросы социалистического реализма) / *В. А. Моторный*. – Львов, 1980. – С. 129.

правда»¹⁶. У сімдесятих роках виходить також низка статей В. А. Моторного, присвячених чесько-українським літературним та культурним взаєминам, зокрема про згаданого вже В. Фіалу і закарпатські мотиви в його творчості¹⁷, про перебування різних чеських композиторів та музикознавців у Львові¹⁸, про зацікавлення українською проблематикою чеського фольклориста та етнографа Їржі Горака, дослідника чесько-українських та словацько-українських фольклорних контактів¹⁹, про переклади української літератури ХХ ст. на чеську мову²⁰.

Говорячи про особисті контакти В. А. Моторного з чеськими письменниками п'ятдесятих та початку шістдесятих років, не можна оминати увагою Гезу Вчелічку. Український вчений написав декілька рецензій на твори Гези Вчелічки в українських виданнях, ознайомивши таким чином вітчизняного читача з чеським письменником²¹. У 1960 р. виходить друком стаття В. А. Моторного «Геза Вчелічка – письменник чеського робітничого класу», де відзначено літературний талант автора, його яскравий життєвий шлях, захоплення анархістським рухом, важкі умови життя, з якими письменник зіштовхнувся з молодих років, ненависна робота офіціантом в ресторані, а також участь у спортивних молодіжних організаціях, у виданнях яких він надрукував свої перші вірші – все це згодом, на думку дослідника, стало міцним фундаментом для його прозової творчості. Згадуються також численні подорожі Гези Вчелічки до країн Європи та Африки, що стало натхненням для

¹⁶ Моторний В. А. Вацлав Фіала [чеський художник] / В. А. Моторний // Жовтень. – 1973. – № 12 – С. 152; Моторный В. А. Наш гость – Вацлав Фиала / В. А. Моторный // Львовская правда. – 1976. – 8 сент.

¹⁷ Моторний В. А. Закарпатські мотиви у творчості Вацлава Фіали [чеського художника] / В. А. Моторний // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 1977. – Вип. 15. – С. 32–40.

¹⁸ Моторный В. А. Музыка с берегов Влтавы / В. А. Моторный // Львовская правда. – 1978. – 26 марта.

¹⁹ Моторний В. А. Сторінка в історії українсько-чеських культурних зв'язків (Ї. Горак про українську культуру) / В. А. Моторний // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 1978. – Вип. 17. – С. 19–23.

²⁰ Моторний В. А. Чеський однотомник Юрія Яновського / В. А. Моторний // Всесвіт. – 1978. – № 6. – С. 209–210. – Рец. на кн.: Janovsky J. Modravé věže. – Praha : Odeon, 1976.

²¹ Моторний В. А. Геза Вчелічка – письменник чеського робітничого класу / В. А. Моторний // Питання слов'янської філології. – Львів, 1960. – Вип. 1. – С. 73–80.

написання численної кількості репортажів і розкрило його талант як журналіста. Львівський богеміст написав післямову до київського видання його роману «Поліцейська година», що вийшов у 1961 році у перекладі П. Гонтаря, статтю про чеського прозаїка у видання «Сучасні письменники Чехословаччини» у 1963 р., цього ж року вийшла стаття В. А. Моторного «Геза Вчелічка про Закарпаття»²².

У вісімдесяті роки В. А. Моторного, вже як відомого вченого-богеміста, запрошують до літературних енциклопедій та словників, на сторінках яких він публікує статті про класиків чеської прози Я. Неруду, К. Нового, І. Ольбрахта, М. Пуйманову²³ та інших, про найвідоміших чеських поетів В. Голана, Ф. Гельнера, А. Гейдука, Ф. Галаса, Ф. Грубіна²⁴, а також про таких літературознавців та культурологів, як З. Неєдлий, енциклопедичну статтю про якого В. А. Моторний написав у співавторстві з відомим українським перекладачем, патроном кафедри перекладознавства та контрастивної лінгвістики Львівського університету Г. Кочуром²⁵. Окремої уваги заслуговують енциклопедичні статті львівського богеміста про

²² Моторний В. А. Геза Вчелічка [Післямова] / В. А. Моторний // Поліцейська година: роман / Г. Вчелічка; пер. з чес. П. П. Гонтаря. – Київ: Держлітвидав, 1961. – С. 470–475; Моторний В. А. Геза Вчелічка про Закарпаття / В. А. Моторний // Збірник робіт аспірантів філологічних факультетів. – Львів, 1963. – С. 39–45.

²³ Моторний В. А. Неруда (Neruda) Я. / В. А. Моторний // УРЕ. – Київ, 1982. – Т. 7. – С. 335; Моторний В. А. Неруда (Neruda) Я. / В. А. Моторний // УСЭ. – Киев, 1982. – Т. 7. – С. 264–265; Моторний В. А. Новий (Nový) К. / В. А. Моторний // УРЕ. – Київ, 1982. – Т. 7. – С. 403; Моторний В. А. Ольбрахт (Olbracht) І. / В. А. Моторний // УРЕ. – Київ, 1982. – Т. 7. – С. 11; Моторний В. А. Ольбрахт (Olbracht) І. / В. А. Моторний // УСЭ. – Киев, 1982. – Т. 8. – С. 483–484; Моторний В. А. Плугарж (Pluhař) З. / В. А. Моторний // УРЕ. – Київ, 1982. – Т. 8. – С. 422; Моторний В. А. Плугарж (Pluhař) З. / В. А. Моторний // УСЭ. – Киев, 1982. – Т. 8. – С. 308; Моторний В. А. Пуйманова (Pujmanová) М. / В. А. Моторний // УРЕ. – Київ, 1983. – Т. 9. – С. 193; Моторний В. А. Пуйманова (Pujmanová) М. / В. А. Моторний // УСЭ. – Киев, 1983. – Т. 8. – С. 85.

²⁴ Моторний В. А. Галас (Halas) Ф. / В. А. Моторний // УЛЕ. – Київ, 1988. – Т. 1. – С. 379; Моторний В. А. Гейдук (Hejduk) А. / В. А. Моторний // УЛЕ. – Київ, 1988. – Т. 1. – С. 404; Моторний В. А. Гельнер (Gellner) Ф. / В. А. Моторний // УЛЕ. – Київ, 1988. – Т. 1. – С. 406; Моторний В. А. Голан (Holan) В. / В. А. Моторний // УЛЕ. – Київ, 1988. – Т. 1. – С. 440; Моторний В. А. Гора (Hora) Й. / В. А. Моторний // УЛЕ. – Київ, 1988. – Т. 1. – С. 459; Моторний В. А. Грубін (Hrubín) Ф. / В. А. Моторний // УЛЕ. – Київ, 1988. – Т. 1. – С. 504.

²⁵ Моторний В. А. Неєдлий (Nejedlý) З. / В. А. Моторний; співавт. М. Неврлий // УЛЕ. – Київ, 1995. – Т. 2. – С. 477.

чеських вчених-україністів, зокрема В. Жидліцького²⁶, М. Неврлого²⁷, які інформують широкий загаль про тісні культурні взаємини між двома слов'янськими народами.

Чим далі, тим більше об'єктом наукових зацікавлень В. А. Моторного стають чесько-українські зв'язки. Так, у 1969 р. виходить праця дослідника про контакти українського журналіста та письменника М. Павлика з чеським публіцистом і перекладачем Ф. Главачеком²⁸, а також – Ф. Главачека з І. Франка²⁹. В. А. Моторний писав про рецепцію критиками творів згаданого вже К. Чапека, пов'язаних з Україною³⁰. Неодноразово наголошував у своїх працях, що чесько-українські контакти мають давню історію, але особливо активувалися у ХІХ ст., коли галичани й чехи опинилися в межах однієї держави. Яскравим прикладом цього для вченого була рецепція «Руської трійці» серед чеських та словацьких діячів культури. У своїй розвідці «Відгомін діяльності «Руської трійці» в чеській культурі», надрукованій у «Проблемах слов'янознавства» у 1989 році та згодом у доповненому і перевиданому варіанті цієї статті «Русалка Дністровая» – це ключ для розуміння русинської літератури (Відгомін діяльності «Руської трійці» серед чехів і словаків)³¹ вчений наголошував на зацікавленні творчістю українських будителів Ф. Л. Челаковським, П. Й. Шафариком, К. Запом, Ф. Ржегоржем, пізніше – М. Мольнаром, В. Жидліцьким. Дослідник наводить цікаві факти про історію

²⁶ Моторний В. А. Неврлий (Nevrlý) М. / В. А. Моторний; співавт. Г. П. Кочур // УЛЕ. – Київ, 1995. – Т. 3. – С. 474.

²⁸ Моторний В. А. Із листування М. Павлика з Ф. Главачеком / В. А. Моторний // Українське літературознавство. – Львів, 1969. – Вип. 6. – С. 131–136.

²⁹ Моторний В. А. Нова сторінка франкіани (спогади Фр. Главачека про І. Я. Франка) / В. А. Моторний // Українське літературознавство. – Львів, 1968. – Вип. 3. – С. 137–140.

³⁰ Моторний В. А. Творчість К. Чапека в українській радянській критиці та перекладах: огляд вибраних статей і перекладів / В. А. Моторний // Pamiętnik słowiański. – 1970. – Т. 20. – С. 161–177.

³¹ Моторний В. А. «Русалка Дністровая» – це ключ для розуміння русинської літератури (відгомін діяльності «Руської трійці» серед чехів і словаків) / В. А. Моторний // Шашкевичіана: зб. наук. праць. Вип. 5–6 / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Тернопільський педагогічний ун-т ім. В. Гнатюка, Інститут-заповідник Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі, Шашкевичівська комісія у Львові. – Львів, 2004. – 644 с.

перекладів М. Шашкевичем та І. Вагилевичем «Краледворського рукопису» та про високу оцінку цього перекладу у рецензії чеським письменником та філологом В. П. Кубеком, про дружні стосунки з «Руською трійцею» К. Запа, чеського культурного діяча, який довгий час проживав у Львові і став відомим своїми перекладами творів М. Гоголя та П. Куліша, а також на ролі самої «Руської трійці» в популяризації чеської літератури та культури в Україні. Малодослідженими на свій час автор статті вважає зацікавлення українським фольклором Ф. Л. Челаковського, а також його переклади творів І. Котляревського, А. Метлинського, Л. Боровиковського, П. Гулака-Артемовського і те, що Ф. Л. Челаковський готував видання української поетичної антології, аналогічної російській і польській, які вийшли ще за життя поета. Як справедливо зазначає В. А. Моторний, україністичні матеріали Ф. Л. Челаковського ще чекають свого дослідника³².

Говорячи про науковий шлях В. А. Моторного та чесько-українські культурні контакти, не можна не оминати біографічний довідник «Чехи в Галичині»³³, де згадуються всі чехи, які в той чи інший спосіб відвідували колись Західну Україну. В. А. Моторний є співавтором цього видання, йому належать в першу чергу статті про чеських літераторів, які бували в Галичині у минулому. Серед них – згадані вже раніше літературознавці В. Жидліцький та М. Неврлий, також їхня колега, чеська україністка З. Генік-Березовська, відомі чеські письменники С. Махар, Я. Врхліцкі, П. Хохолоушек, Я. Кратохвіл, Ф. Лангер, В. Там та інші.

На початку 2000-х років В. А. Моторний опублікував ще низку праць на тему чесько-українських наукових та культурних взаємин, а

³² Моторний В. А. «Русалка Дністровая» – це ключ для розуміння русинської літератури (відгомін діяльності «Руської трійці» серед чехів і словаків) / В. А. Моторний // Шашкевичіана: зб. наук. праць. Вип. 5–6 / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Тернопільський педагогічний ун-т ім. В. Гнатюка, Інститут-заповідник Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі, Шашкевичівська комісія у Львові. – Львів, 2004. – С. 131.

³³ Чехи в Галичині: біографічний довідник / уклад.: О. Дрбал, М. Кріль, А. Моторний, В. Моторний, Є. Топінка. – Львів: Центр Європи, 1998. – 120 с.

саме: статті про Ф. М. Колессу,³⁴ знаного українського фольклориста, етнографа, композитора і літературознавця, який бував в Чехії та про О. М. Колессу³⁵, брата Ф. М. Колесси, відомого українського літературознавця, у двадцятих та тридцятих роках минулого століття професора Карлового університету, заступника голови чесько-українського комітету, дійсного члена Слов'янського інституту в Празі. Слід також згадати, що син Ф. М. Колесси М. Ф. Колесса, найвідоміший львівський диригент ХХ ст., засновник української диригентської школи, був другом В. А. Моторного та неодноразово гостював у нього. В. А. Моторний в свою чергу відвідував концерти М. Колесси та концерти його онука Я. Колесси. Про родину Колессів В. А. Моторний видав також статтю «Внесок Філарета та Олександра Колесси в українсько-чеські наукові та культурні взаємини»³⁶ у збірнику праць, присвячених діяльності представників цієї знаної сім'ї. Тут автор праці робить акцент на чеських вчителів Олександра та Філарета Колессів, зокрема згадує, що грі на скрипці Ф. Колесса навчався у чеського музиканта Ф. Долісти, який був активним учасником музичного і театрального життя Галичини, що Ф. Колесса неодноразово брав участь у празьких наукових форумах та друкував у Празі свої праці³⁷, згадується факт особистого знайомства вченого з низкою чеських культурних діячів, таких, як Л. Куба, Ї. Горак, А. Фрінта і навіть з президентом Т. Г. Масариком, який, як відомо, всіляко підтримував представників творчої інтелігенції і допоміг українському вченому вищої української школи в Чехії. Згадано також листування обидвох братів з Ф. Ржегоржем³⁸.

³⁴ Моторний В. А. «Чеські» сторінки біографії Ф. М. Колесси / В. А. Моторний // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 2000. – Вип. 51. – С. 326-330.

³⁵ Моторний В. А. Олександр Колесса і українсько-чеські взаємини міжвоєнного двадцятиліття / В. А. Моторний // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 2002. – Вип. 52. – С. 110-117.

³⁶ Моторний В. А. Внесок Філарета та Олександра Колесси в українсько-чеські наукові та культурні взаємини / В. А. Моторний // Родина Колессів у духовному та культурному житті України кінця ХІХ–ХХ ст. – Львів, 2005. – С. 147–151.

³⁷ Там само. С. 148.

³⁸ Там само. С. 150–151.

Як педагог не забував В. А. Моторний і про студентів. З метою кращого засвоєння студентами об'ємних літературних курсів вченим було видано низку методичних рекомендацій з історії чеської літератури,³⁹ та перевидано і доповнено її на початку 2000-х років⁴⁰. В. А. Моторний створив згодом подібну навчальну програму і для студентів-словакістів⁴¹, а також для слухачів усіх мовних груп кафедри програму пропедевтичного курсу історії слов'янських літератур.⁴²

³⁹ *Моторний В. А.* Історія чеської літератури: програма та методичні вказівки для студентів слов'янського відділення філологічного факультету / уклад. В. А. Моторний. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1991. – 48 с.

⁴⁰ *Панорама чеської літератури: програма і методичні матеріали для студентів слов'янського відділення філологічного факультету.* – Львів, 2000.

⁴¹ *Моторний В. А.* Історія словацької літератури: програма і методичні матеріали для студентів слов'янського відділення філологічного факультету / *В. А. Моторний.* – Львів, 2001.

⁴² *Моторний В. А.* Історія слов'янських літератур: програма пропедевтичного курсу / *В. А. Моторний.* – Львів, 2001.

*Надія БРИЛИНСЬКА,
асистентка кафедри слов'янської філології
ім. проф. І. Свєнціцького ЛНУ ім. І. Франка*

УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕКЛАДИ ЧЕСЬКОЇ ПОЕЗІЇ: ЕКСКУРС В ІСТОРІЮ

У поезії, особливо в наші дні, завжди менша читацька аудиторія, ніж у прози. Адже поезія майже завжди асоціюється з чимось високим, загадковим і часто незрозумілим. Ми часто уявляємо поезію як світ метафор і складних образів, породжений філософськими роздумами Автора. І коли йдеться про переклад поезії, то перше, що спадає на думку більшості людей, – це те, як складно або й взагалі неможливо перекласти віршований текст. Я не можу назвати це стереотипом, тому що переклад взагалі є нелегким заняттям, а переклад поезії вимагає від перекладача не те, щоб хисту чи навиків, а певного складу розуму. Бо ж коли переклад поетичних текстів часто найбільш нагадує переклад фразеологічних одиниць: перекласти дослівно не вдасться, треба шукати відповідник. Якось мій учитель В. А. Моторний зауважив: «Щоб досліджувати поезію, самому треба бути трохи поетом». І перефразовуючи його слова, можу додати, що переклад поезії вимагає, аби й сам перекладач був трохи поетом.

Можливо, саме тому значну частину українських перекладів чеської поезії виконали саме поети. Якби можна було вибрати основоположника чесько-українського поетичного перекладу, то ним, без сумніву, був би Іван Франко, перекладацьку спадщину якого взагалі складно охопити. Звісно, Іван Якович переклав із чеської поезії те, що вважав найактуальнішим, як-от сатиричні поеми Карела Гавлічка Боровського, поезії Ярослава Врхліцького, Юліуса Зеєра, адже його захоплював розвиток чеської літератури, він прагнув популяризувати її серед українських читачів.

Гадаю, саме цим керувалися й інші українські перекладачі чеської поезії. Плоди їхньої праці ми бачимо у антології чеської поезії 1964 р. за редакцією Григорія Кочура та Максима Рильського. Сюди увійшла величезна добірка поетичних творів із різних періодів, тут

ми бачимо перекладацькі роботи Г. Кочура, М. Рильського, М. Лукаша, П. Тичини, М. Бажана, І. Світличного, Р. Лубківського, В. Лучука, Є. Дроб'язка та інших. Ця антологія – справжня панорама, яка і сьогодні може стати в пригоді тому, хто бажає познайомитися із чеським поетичним словом. Більшість перекладів виконані саме українськими поетами, і ми маємо особливу можливість бачити, як поетичний текст чеською мовою перетворюється у поетичний текст українською, інколи навіть «покращений». Одним з моїх найулюбленіших перекладів із цієї антології є переклад вірша В. Незвала «Prosba» – «Прохання», виконаний І. Світличним. Перекладач не перекручував сенси, він був максимально близьким до оригіналу, я б навіть сказала, що він переклав вірш Незвала майже дослівно, але переклад вийшов кращим за оригінал, адже В. Незвал часто «губив» віршований розмір. Натомість переклад І. Світличного у сенсі віршування просто бездоганний.

Vítězslav Nezval

Prosba

Vymaluj vymaluj malíři
Kupra na mém talíři
Abych nemusel jísti
Jen samý šrot a listí

Pomaluj všecky nádoby
Mé beznadějně chudoby
Abych nemusel pítí
Jen samou rosou z kvítí

Namaluj na oblohu stín
A ženu na můj prázdný klín
Namaluj na nebesa boha
Ať se chud'as aspoň rouhá

Namaluj čerta na dveře
Ať mě rychle sebeře
Vymaluj vymaluj malíři
Šibenici na mém talíři

Прохання

(переклад І. Світличного)

Намалюй ти мені, художнику,
на тарілці моїй порожній
добрих коропів, щоб не їв я
лиш кандьор і зелене зілля.

Намалюй ти вина в мою чарку,
не простого – найкращу марку,
щоб не мусив довіку пити
я саму лиш росу на квітах.

Хмарку-тінь намалюй. Дівчину
посади на мої коліна.
В небі Господа намалюй-но:
хочу жити я богохульно.

Намалюй мені чорта, – може,
він забрав би мене давно вже.
І – прошу тебе – намалюй
на гілляці мені петлю.

Справжнім викликом для перекладачів є поезія більш глибока, філософська. Наприклад, творчість чеського поета Владіміра Голана. Він дуже знаний у світі, хоча українському читачеві, по суті, невідомий. Саме з його віршів почалося моє захоплення чеською поезією. Коли я була студенткою, професор Моторний дав мені прочитати його вірші для вечора пам'яті Григорія Кочура. Був там і один вірш, оригінал якого тоді не вдалося знайти, ми мали тільки переклад Г. Кочура. Він називається «Сосна». Це білий вірш, відповідно, у ньому немає рими, але він має певну ритміку. У перекладацькому доробку Г. Кочура чимало текстів, які, здавалося б, було дуже складно перекласти. Цей вірш В. Голана, на мою думку, не є одним з таких текстів. Гадаю, Г. Кочуру він просто дуже сподобався. Мені вдалося знайти оригінал.

Vladimír Holan

Borovice

Jak je krásná ta stará borovice
vejmutovka
za kopci tvého dětství,
které jsi dnes zase navštívil...
Pod jejím šuměním vzpomínáš svých
mrtvých
a přemítáš, kdy dojde na tebe.
Pod jejím šuměním je ti,
jako bys dopsal poslední knihu
a měl teď mlčet a plakat,
aby rostlo slovo...
Co byl tvůj život? Opouštěl jsi
známé pro neznámé.
A osud tvůj? Usmál se na tebe
jen jednou
a tys při tom nebyl...

Сосна

(переклад Г. Кочура)

Та й гарна ця стара сосна-
веймутівка
На пагорку твого дитинства, яке ти
щойно відвідав...
Вона шумить, а ти згадуєш своїх
покійників
І роздумуєш, коли дійде черга до тебе.
Вона шумить, а тобі, ніби ти
дописав останню книгу,
Лишилося тільки мовчати й
плакати, щоб слово росло...
Яке було в тебе життя? Покидав
відоме ради невідомого...
А доля твоя? Тільки раз до тебе
всміхнулась,
А тебе й не було при тім...

Але моїм улюбленим перекладом Г. Кочура є переклад вірша Ф. Галаса, який також належить до отих «складніших» поетів. Я би назвала Ф. Галаса «поетом осені», він був просто закоханий у цю

пору року. Цікаво те, що він народився і помер у жовтні. І, власне, Г. Кочур переклав одну з його найвідоміших поезій, яка і має назву «Осінь». Оскільки зараз осінь, жовтень, я б хотіла зачитати також цього вірша – в оригіналі і у перекладі.

František Halas

Podzim

Jak peníz tiše položený slepci
jsi tu můj podzime
jak peníz tiše položený slepci
jste tady vy dny mé

Ty krásná větrnosti čistá
mi v dýmu natí dětství vrátíš zpět
a zase žádostiv se vracím v stará místa
svou lásku povědět

Chudobě tvé a lidské bídě
že navždy jsem jen s ní
podzime ve své tesklivíně
jen na mne dolehni

a vyplat' kovy listí svého
mě ze dnů odraných
a zbav mě všeho bázlivého
bych jiné v sebe vdých

Jak peníz tiše položený slepci
jsi tu můj podzime
jak peníz tiše položený slepci
jste tady vy dny mé

Осінь

(переклад Г. Кочура)

Як шаг покладений сліпцеві стиха
Ти біля мене осене моя
Як шаг покладений сліпцеві стиха
Днів ледве чутна течія

Осіннє чисте вітровіння
Мені вертаєш ти
Дитячі роки в димі картоплиння
Ізнов хотів би я туди піти

Із вірністю людським стражданням
І вбогості твоїй
В моєму сумі ненастаннім
Прийди й журбу мою розвій

І заплати металом листу свого
За днів окрадений тягар
І розжени мій острах і тривогу
І принеси спокою дар

Як шаг покладений сліпцеві стиха
Ти біля мене осене моя
Як шаг покладений сліпцеві стиха
Днів ледве чутна течія

Мені здається, що зараз у нас перекладають дуже мало поезії, тим паче чеської. Можливо, це тому, що люди трохи бояться поезії. Але насправді, коли вивчаєш мову, читання поезії може дуже допомогти, бо поетичне слово розкриває метафоричний рівень мови, адже поети часто використовують гру слів, образи, порівняння, метафори, а, як відомо, «вміння творити метафори – це вміння

знаходити схоже у несхожих речах». Тобто поезія допомагає краще зрозуміти рідну мову, мови чужі, краще зрозуміти життя і світ.

Сама я не перекладаю поезію систематично. Буває, що якийсь вірш дуже мене вражає, я багато думаю про нього згодом, і поволі починаю подумки перекладати окремі рядки, а якщо пощастить – то перекладаю, зрештою, і повний текст. Одним з моїх перших перекладів був переклад поезії Ярослава Сайферта – «Миска горішків».

Jaroslav Seifert

Míska s oříšky

Už dávno jsem si zvykl neslyšet
tu a tam
květinovou árii z Carmen
a vítr mi do oči hází sněh,
abych neviděl,
co už mám na dosah.

Na Štědrý den přistavím ke stolu
ještě tři židle.
Jednu pro mrtvého otce,
druhou pro matku
a letos i třetí pro sestru.
Zabila se v autě.

Někdy přicházejí i jiní,
které jsem v životě miloval.
Jsou zvědaví.
Když rozkrajují jablko,
dívají se mi přes rameno.

Bývá to v roce vzácná chvíle
pro slzy vzpomínek.
Ale nedáme vzlykat a kvílet
sirénám na střechách
jako na počátku května.
Pláčem potichu sami.

Миска горішків

(переклад Н. Брилинської)

Вже здавна я звикся не чути
тут і там
квіткової арії з «Кармен»,
і вітер мете до очей мені сніг,
щоби не бачив,
що там переді мною.

На Святий вечір я ставлю до столу
ще три стільці.
Один для померлого батька,
другий для мами,
а цього року і третій – сестрі:
загинула у авто.

Часом навідуються й інші,
що їх я у житті любив.
Вони цікаві.
Коли я ріжу яблуко,
дивляться мені через плече.

Буває в році властива мить
на сльози спогадів.
Та не дамо плаксиво вити
сиренам на дахах
так, як на початку травня.
Плачемо стиха самі.

Čím je však všechny pohostím,
co mohu nabídnout stínům?
Tu je hořký chléb této země
i její trpké víno,
tu je miska s oříšky kešů.
Jsou zdaleka, až z Indie,
a chutnají sladce
jako první dětská políbení.

Možná že při těchto slovech
matka se usměje.
Ale nejsem si jist.
Usmívala se jen svými rty,
oči její byly stále smutné.

A když plakávala,
slzy jí tekly dovnitř.

Чим же їх усіх почастую,
що можу я подати тіням?
Тут є теплий хліб тої землі
та її терпке вино,
є тут миска горішків кеш'ю.
Вони – здалека, аж з Індії
і смакують солодко,
як перший дитячий цілунок.

Може, з оцими словами
мати всміхнеться.
Але я непевен.
Вона всміхалася лише устами,
очі її все були сумні.

І коли вона плакала,
сльози текли їй всередину.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
<i>Сварник І. ЧЕХИ Й УКРАЇНА</i> (за документами ЦДІА України у Львові)	4
<i>Кривенко М. У ПОШУКАХ УКРАЇНСЬКОЇ КНИЖКОВОЇ</i> <i>КОЛЕКЦІЇ ФРАНТИШЕКА РЖЕГОРЖА:</i> <i>ДВА ТИЖНІ У ПРАЗІ</i>	7
<i>Смоляна Н. ДОРОГА ДО РЖЕГОРЖА</i>	34
<i>Лук'яненко О. БОГЕМІСТИКА ІВАНА ЛОЗИНСЬКОГО</i>	38
<i>Моторний О. БОГЕМІСТИЧНІ СТУДІЇ ПРОФЕСОРА</i> <i>ВОЛОДИМИРА АНДРІЙОВИЧА МОТОРНОГО</i>	44
<i>Брилинська Н. УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕКЛАДИ ЧЕСЬКОЇ</i> <i>ПОЕЗІЇ: ЕКСКУРС В ІСТОРІЮ</i>	54